

Міністерство освіти і науки України  
Національний університет «Острозька академія»  
Факультет політико-інформаційного менеджменту  
Кафедра політології та національної безпеки

**Кваліфікаційна робота**  
на здобуття освітнього ступеня магістра  
на тему: «Економічний розвиток та стан демократії в Україні (1991-2019)»

Виконала студентка II курсу, групи МПл-21  
спеціальності 052 Політологія  
освітньо-професійної програми «Політологія»  
**Паламарчук Юлія Володимирівна**

Керівник – кандидат наук з державного управління,  
доцент Лебедюк Віталій Миколайович  
Рецензент – кандидат наук з державного управління,  
доцент Штурхецький Сергій Володимирович

Острог, 2020 рік

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕКОНОМІКИ ТА ДЕМОКРАТІЇ.....	11
1.1. Про що говорять теоретичні напрацювання дослідників?.....	11
1.2. Емпіричні індикатори вимірювання взаємозалежності між економічними, соціальними та політичними показниками.....	23
РОЗДІЛ II. ПРАВЛІННЯ ТА РЕФОРМИ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ (1991-2019 рр).....	35
2.1. Період правління Леоніда Кравчука та його реформи (1990-1994).....	35
2.2. Період правління Леоніда Кучми та його реформи (1995-2004).....	40
2.3. Період правління Віктора Ющенка та його реформи (2005-2009).....	46
2.4. Період правління Віктора Януковича та його реформи (2010-2014).....	51
2.5. Період правління Петра Порошенка та його реформи (2014-2019).....	57
РОЗДІЛ III. ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ДЕМОКРАТІЮ В УКРАЇНІ.....	64
3.1. Огляд дослідницької моделі.....	64
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	74
ДОДАТКИ.....	84

## ВСТУП

### Постановка проблеми

Україна – посткомуністична країна, яка проголосила свою незалежність 24 серпня 1991 року. Впродовж незалежності ми мали п'ять президентів, які мали свій підхід в управлінні державою. Із здобуттям незалежності перед політичною елітою та громадянами країни постали такі завдання: створення власної суверенної держави, демонтаж тоталітарних структур, становлення багатопартійності, перетворення централізованої державної економіки на ринкову економіку, національне відродження, утвердження України як повноправного суб'єкта міжнародного права. Деякі із завдань є вже виконаними, деякі в процесі, проте є і ті, що не мають успіху у виконанні.

Після здобуття незалежності України економічний розвиток був суперечливим і драматичним. Українська економіка вписувалась у загальні схеми перехідних економік. Проте в той же час українська економіка і українське суспільство в цілому певний час перебували у стані «залежності від попереднього шляху». За роки незалежності не відбулося кардинальних зрушень у жодній із сфер: сфері основних фондів, у виробничих інфраструктурах. Ринкова економіка України переплітається зі зростанням державного контролю, економічна свобода – з бюрократичною централізацією, свавіллям чиновників, силових і фіскальних структур, вільний ринок – з перетворенням влади на джерело ренти, а корупції – на системну складову економічних відносин.<sup>1</sup>

Через таку непевність і невизначеність кроків впродовж всього часу наша країна знаходиться на роздоріжжі, знаходиться на «зіткненні»<sup>2</sup> різних підходів і механізмів урегулювання політичного і економічного життя українців.

---

<sup>1</sup> Г. А. Касьянов. Економічна історія України / Г. А. Касьянов. – Київ: Ніка-Центр, 2011. – 609 с.

<sup>2</sup> Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон.. – 246 с.

Через це бачимо, що роки незалежності для нас є суперечливими та неоднозначними. Трансформаційні перетворення не сприяли становленню та утвердженню стабільності у житті українського народу. На жаль, ми не можемо спостерігати тривалих позитивних змін. Усе це підтверджує, що на разі відбувається процес врегулювання механізмів функціонування ринкової економіки та намагань будувати демократію в країні.

Тому перед нами постають такі дослідницькі питання: «Як коливання економічних показників впливали на демократію в Україні в період незалежності?», «Чому в періоди економічного зростання не відбулось поліпшення стану демократії в Україні?», «Як розвиваються і взаємодіють економічна, соціальна і політична сфери життя українців?», «Які причини гальмування розвитку цих сфер?»

## Огляд літератури

У літературі немає чіткої думки, чи демократія передує, слідує чи з'являється одночасно із зростанням добробуту. Однак існує консенсус, що підвищення рівня життя є фактором демократії. Сучасну дискусію навколо цього питання можна розділити на три групи поглядів за типом впливу демократії на економічне зростання: негативний, позитивний чи байдужий.<sup>3</sup>

Відповідно до першого з них, демократія сприяє уповільненню економічного зростання<sup>4</sup>. Прискорення економічного зростання вимагає збільшення темпів інвестування, що може означати необхідність зменшення соціальних витрат держави. Така політика, хоча вигідна в довгостроковій перспективі, не має шансів на реалізацію в демократичному середовищі,

---

<sup>3</sup> Dawid Piątek. Wolność gospodarcza i demokracja a wzrost gospodarczy krajów transformujących się / Dawid Piątek, Katarzyna Szarzec, Michał Pilc. // *Ekonomista*. – 2014. – №3. – С. 30.

<sup>4</sup> The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace [Електронний ресурс] / Halperin Morton, Joseph Siegle, Michael M. Weinstein, G. John Ikenberry. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.researchgate.net/publication/275856101\\_The\\_Democracy\\_Advantage\\_How\\_Democracies\\_Promote\\_Prosperty\\_and\\_Peace#fullTextFileContent](https://www.researchgate.net/publication/275856101_The_Democracy_Advantage_How_Democracies_Promote_Prosperty_and_Peace#fullTextFileContent).

оскільки не отримає громадської підтримки<sup>5</sup>. Характерним явищем для демократії є також наявність тиску – з боку різних організованих груп тиску – на підвищення рівня споживання, що відбувається за рахунок зменшення інвестицій<sup>6</sup>.

Відповідно до другої групи поглядів, демократія є фактором, що прискорює зростання процвітання<sup>7</sup>. Демократія, забезпечуючи рівні умови, є каталізатором технічного прогресу та дає можливість новим підприємствам вийти на ринок і впливає на розвиток людського капіталу<sup>8</sup>. Також надзвичайно важливо, що лише в демократичному середовищі можна назавжди вирішити конфлікти між різними соціальними групами. Тому демократія сприяє стабільному і збалансованому зростанню в довгостроковій перспективі<sup>9</sup>.

Відповідно до третьої групи поглядів, демократія не є змінною, яка суттєво впливає на темпи економічного зростання. Р. Барро<sup>10</sup> підкреслює, що верховенство закону, економічна свобода та безпека прав власності, а також макроекономічна стабільність, а не сама демократія є важливішими для економічного зростання. На думку автора, демократія не є необхідною умовою економічного зростання, але помилково вважати, що тільки за умови авторитарного правління можна вийти з бідності<sup>11</sup>. Також Дж. Бхагваті<sup>12</sup> вказує, що демократії не потрібно збільшувати темпи економічного зростання. Однак,

---

<sup>5</sup> Rao V., *Democracy and Economic Development*, „Studies in Comparative International Development”, zima 1984–85.

<sup>6</sup> Przeworski A., Limongi F., *Political Regimes and Economic Growth*, „Journal of Economic Perspectives” 1993, nr 3.

<sup>7</sup> Trebilcock M.J., Mota Prado M., *What Makes Poor Countries Poor? Institutional Determinants of Development*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2011.

<sup>8</sup> Gerring J., Bond P., Barndt W.T., Moreno C., *Democracy and Economic Growth. A Historical Perspective*, „World Politics” 2005, nr 57.

<sup>9</sup> Sirowy L., Inkeles A., *The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review*, „Studies in Comparative International Development” 1990, nr 1.

<sup>10</sup> Barro R.J., *Nic świętego. Ekonomiczne idee na nowe Millenium*, CeDeWu, Warszawa 2003.

<sup>11</sup> Barro R.J., *Rule of Law, Democracy, and Economic Performance*, w: *Index of Economic Freedom 2002*, The Heritage Foundation, 2002.

<sup>12</sup> Bhagwati J.N., *Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities*, „The Journal of Political Economy” 1982, nr 5.

на відміну від Барро, він вважає демократію одним із факторів стабільного зростання, який повинен супроводжуватися ринковою економікою.

Досліджень щодо впливу демократії на зміни виробництва, які зазначають в посткомуністичні країни, досить мало. Володимир Попов<sup>13</sup> зазначає, що демократизація за відсутності верховенства права призводить до зниження виробництва. Н.С. Чеюнг<sup>14</sup> також застерігає, що період від запровадження демократії до того як відбудеться приватизація, може призвести до надмірного контролю економіки. А Г.Ходжсон<sup>15</sup> приходять до висновку, що в країнах, що трансформуються переважають негативні наслідки демократії, адже виникають групи інтересів, що маніпулюють політичним процесом, та призводить до поліпшення умов життя лише цієї групи.

Інші висновки зробив Ян Фідрмук<sup>16</sup>. Відсутність демократії чи повна демократія призводять до кращих економічних результатів, ніж її помірний масштаб, що протилежне залежності, яку отримав Барро у своїх дослідженнях. Однак у період ранньої трансформації (1990–1993 рр.) Вплив демократії на економічне зростання – якщо воно не було поєднане з лібералізацією – був негативним<sup>17</sup>. Ян Фідрмук<sup>18</sup>, однак, зазначає, що демократія має опосередкований вплив на економічне зростання – вона сприяє прогресу в лібералізації, і це позитивно впливає на зростання. Тому загальний вплив демократії на виробництво є позитивним.

---

<sup>13</sup> Попов В. Динамика производства при переходе к рынку: влияние объективных условий и экономической политики // Вопросы экономики. 1998. N7. С.42-63

<sup>14</sup> Cheung N.S. The course of Democracy as an instrument of reform in collapsed communist economies // Contemporary Economic Policy. 1998

<sup>15</sup> Hodgson G.M., Institutions, Recessions and Recovery in the Transitional Economies, „Journal of Economic Issues” 2006, nr 4.

<sup>16</sup> Fidrmuc J., Economic Reform, Growth and Democracy During Post-communist Transition, Center for European Integration Studies (ZEI), University of Bonn; CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague; Centre for Economic Policy Research (CEPR), Working Paper 372, London 2001

<sup>17</sup> Fidrmuc J., Democracy in Transition Economies: Grease or Sand in the Wheels of Growth?, Center for European Integration Studies (ZEI), Working Paper 9, 2001a.

<sup>18</sup> Fidrmuc J., Economic Reform, Growth and Democracy During Post-communist Transition, Center for European Integration Studies (ZEI), University of Bonn; CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague; Centre for Economic Policy Research (CEPR), Working Paper 372, London 2001b.

Що ж стосується досліджень, які досліджують стан демократії та розвиток економіки в Україні. Можемо зазначити, що Андерс Аслунд та Сімеон Дянков<sup>19</sup> у своїй праці доходять висновку, що найкращі результати отримували лідери, що мали візію та бажання вдаватись до сміливих кроків приватизації державних підприємств та дерегуляції. Ще однією роботою Андерса Аслунда<sup>20</sup> зазначається і доводяться такі положення: Україна є визискувальною державою; держава, яка не дбала про модернізацію країни та добробут населення; найбільш фактичні заслуги у реформуванні мали зовсім не ті реформи, проте найбільш важливі мали негативний або ж ніякий вплив на здобутки держави.

### **Теоретична основа дослідження**

У країнах важливим є зв'язок між політичним, соціальним та економічним життям суспільства. Особливо важливим, для країн, що трансформуються, є налагодження і побудова цих взаємозв'язків, становлення правил і норм функціонування політичної системи.

За дослідженнями Рональда Інглхарта та Крістіана Вельцеля<sup>21</sup> соціально-економічний розвиток створює більш сприятливі умови існування людей і послаблює зовнішні обмеження властивого їм прагнення до свободи вибору. Сприятливі умови існування людей, в свою чергу, сприяють формуванню цінностей самовираження, які передбачають свободу особистості над дисципліною колективу, різноманіття над відповідністю норм, самостійності громадянина над владою держави. Поширення цих цінностей перетворює модернізацію в процес людського розвитку, головним направленням якого є розширення простору, самостійність вибору, яке породжує гуманістичне суспільство нового типу, яке ніколи раніше не існувало. Затвердження

---

<sup>19</sup> Аслунд А. Велике переродження. Уроки з перемоги капіталізму над комунізмом / А. Аслунд, С. Дянков, колектив авторів. – Київ, 2015. – 472 с.

<sup>20</sup> Андерс А. Як Україна перейшла до ринкової економіки та демократії / Аслунд Андерс. – Україна, 2009. – 303 с.

<sup>21</sup> Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития М.: Новое издательство, 2011. — 464 с. — (Библиотека Фонда «Либеральная миссия»).

цінностей самовираження є соціально рушійною силою, що діє на користь демократії і сприяє її встановленню там, де цей лад ще не існує, або її зміцненню там, де вона вже сформувалася, за рахунок підвищення ефективності демократичних інститутів.

Виникнення справжньої, ефективної демократії в першу чергу є результатом послідовного процесу людського розвитку: соціально-економічного розвитку, поширення цінностей самовираження і формування демократичних інститутів. Демократичний лад – це інституційне відображення визвольних сил, породжуваних людським розвитком, і рівень цінностей самовираження слід визнати найбільш точним з існуючих у розпорядженні індикаторів цих сил<sup>22</sup>.

У цьому сенсі людський розвиток є синонімом прогресу. Поширення демократії є невід’ємною складовою від високого рівня цього розвитку. Ефективна демократія з великою ймовірністю виникає в суспільстві, де носіями цінностей самовираження є більше 45% населення. Цей взаємозв'язок носить імовірнісний, а не детермінований характер, але статистична кореляція тут дуже висока. Економічний розвиток веде до змін в культурній сфері, що підвищує шанси на встановлення демократичного ладу.

### Дизайн дослідження

**Мета роботи:** визначити як коливання економічних показників впливали на демократію в Україні в період незалежності.

Під час роботи ми спробуємо вирішити такі **дослідницькі завдання:**

- Прослідкувати динаміку змін економічних, соціальних та демократичних показників;
- Встановити або спростувати залежність цих показників;

---

<sup>22</sup> Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития М.: Новое издательство, 2011. — 464 с. — (Библиотека Фонда «Либеральная миссия»).



- Побудувати регресійну модель та обґрунтувати отримані результати.

**Об'єктом дослідження** є економічна, соціальна та політична ситуація в Україні від 1991 до 2019 років.

**Предметом дослідження** є обставини і умови, в яких опинились держава і громадянське суспільство після отримання незалежності.

**Методологія дослідження.** У дослідженні буде використано кількісний метод дослідження. А саме під час дослідження буде побудовано логістичну регресію. За допомогою регресійної моделі, ми зможемо проаналізувати зв'язок між декількома незалежними змінними та залежною змінною.

Логістичну регресію ми будемо будувати за допомогою програми R.<sup>23</sup> Перш за все R – мова програмування для статистичної обробки даних і роботи з графікою, але в той же час це вільне програмне середовище з відкритим вихідним кодом.

У вузькому сенсі слова, R – «первинний» аналіз (графіки, таблиці), і просунуте математичне моделювання. Обчислювальна потужність R найкраще проявляється при статистичному аналізі.

Ми будемо використовувати кількісні данні, які є вторинними, бо вони зібрані різними групами спеціалістів і переведені у певні індекси. Змінні знаходяться в межах економічних, соціальних та політичних показників. Ми виокремили залежну змінну дослідження – демократія, яку виразимо через показники Freedom House. Та незалежні змінні такі, до прикладу, показники як: ВВП на душу населення, індекс Джині, індекс економічної свободи, свобода ЗМІ та інші. Тим самим, побудувавши моделі ми зможемо отримати коефіцієнти значущості та подивитись на значимість кожної із незалежних змінних. А після виокремити причини, які не сприяли розвитку демократії в Україні за період незалежності.

---

<sup>23</sup> Гришин В.А., Тихов М. С.: Методы Обработки данных и моделирование на языке R: Учебно-методическое пособие — Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2019. – 54 с.

## **Аналіз та інтерпретація даних (попередні)**

За допомогою регресійної моделі, було побудовано апробаційні моделі і проаналізовано зв'язок між декількома незалежними змінними (регресорами/предикторами) та залежною змінною за каденції Леоніда Кучми.

Ми виокремили залежну змінну дослідження – демократія, яку виразили через показники Freedom House. Та незалежні змінні такі як: ВВП на душу населення, індекс Джині, закордонні інвестиції.

*Гіпотеза нашого дослідження –  $H_0$  – економічне зростання сприяє демократичному зростанню.*

Далі ми побудували 3 моделі в R. Перша модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita); другу модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita) та закордонних інвестицій (FDI); третю модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita), закордонних інвестицій (FDI) та показника нерівності у суспільстві (GINI index).

Тому з цих трьох моделей бачимо, що гіпотезу  $H_0$  спростовано, і економічне зростання не сприяло демократичному розвитку. Проте, якщо поглянути на направленість зв'язку між змінними, то чітко бачимо, що тільки іноземні інвестиції сприяють збільшенню рівня демократії, тоді як решта змінних має обернений зв'язок.

## **Розвиток дослідження**

Надалі планується зібрати більше показників. Тим самим, побудувавши моделі ми зможемо отримати коефіцієнти значущості та подивитись на значущість кожної із незалежних змінних. А після виокремити чинники, які впливати на розвиток демократії в Україні за період незалежності.

## РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕКОНОМІКИ ТА ДЕМОКРАТІЇ

### 1.1. Про що говорять теоретичні напрацювання дослідників?

Які демократичні інститути найбільш стабільні? Які типи економічних систем забезпечать ріст, який в свою чергу забезпечить підвищення рівня життя всіх членів суспільства? Які ж тоді політичні умови успішного функціонування економічного організму суспільства? І які економічні умови консолідації демократичної держави – умови, що гарантують свободу суспільних об'єднань, дотримання своїх інтересів і забезпечення цінностей, не боячись за своє життя або переслідування, згідно демократичним усталеним нормам?<sup>24</sup>

І дійсно, зіставляючи демократію та економіку, можна спостерігати, що в певні моменти, демократична держава є гарантом існування ефективних ринкових відносин і вільної конкуренції, самого капіталізму як соціально-економічної системи. І, навпаки, одним із головних факторів, які заважають утвердженню демократичної політичної системи в країні є відсутність інфраструктури ринкової економіки. Тому важливо перевірити, чи ринкова економіка є необхідною умовою утвердження та інституціоналізації демократії, чи навпаки, саме демократична політична система дає можливість раціонального ведення вільного ринку.

Демократія відтворює найкращі умови для реалізації економічної свободи кожного члена суспільства. Залишаючи ринок в рамках закону і порядку, роблячи його об'єктом правового урегулювання, демократія забезпечує легітимність вільних ринкових відносин. В цьому сенсі свобода є функцією нормально працюючих інститутів власності і законності.

Макс Вебер, можливо, був правий, коли робив припущення, що сучасна демократія у її найбільш чітко виражених формах може існувати тільки в умовах капіталістичної індустріалізації. Однак в будь-якому суспільстві

---

<sup>24</sup> Пшеворский А. Демократия и рынок / Адам Пшеворский. – Москва: РОССПЭН, 2000. – 320с.

особливо високою є кореляція між такими факторами, як: дохід, освіта, релігія – з одного боку, і демократії – з іншого, що запускає автономну форму демократичної політичної системи. Хоча навіть не дивлячись на те, що основні соціальні характеристики суспільства сприяють роботі цієї системи, не слід виключати історичні події, які могли заважати становленню демократії.<sup>25</sup> Тому в будь-якому суспільстві якісь ключові історичні події можуть бути причиною або збереження, або провалу демократії. Будучи колись утвердженою, демократична політична система набирає темп і дає поштовх на створення інститутів соціальної підтримки, які б гарантували її існування.<sup>26</sup>

Демократія в складному суспільстві може бути визначена як політична система, яка пропонує регулярні конституційні можливості для зміни офіційно правлячих еліт, а також пропонує соціальний механізм, який дозволяє найбільшій частині населення впливати на основні рішення, завдячуючи праву вибору, обирати між двома суперниками, які намагаються здобути політичний вплив.

Визначення «демократія», яке було вжито у роботі Йозефа Шумпетера<sup>27</sup> має декілька умов при справдженні:

1. «політична формула» або центральний корпус уявлень і переконань, які будують наступні інститути: політичні партії, вільні ЗМІ і так далі – вважаються легітимними і сприймаються в суспільстві як належне;
2. існування одного набору політичних лідерів, які наразі займають управлінські посади і мають політичний вплив;
3. існування одного або декількох наборів політичних лідерів, які визнанні суспільством, які намагаються отримати управлінські посади і політичний вплив.

<sup>25</sup> Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер. – Киев, 1994. – 317 с. – (Основа).

<sup>26</sup> Липсет М. Политический человек. Социальные основания политики / Мартин Липсет. – Москва: Мысль, 2015. – 613 с.9

<sup>27</sup> Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф Шумпетер. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. – 244 с.

Так само можна сказати, що для економіки, а саме її функціонування, важливо мати ті самі умови:

1. Економічні інститути, що дозволяють формувати певні норми, правила гри в системі. Наприклад, інститут власності, інститут економічної влади;
2. Певні лідери, економічні монополісти ринку, які здатні запропонувати покупцеві товар;
3. Конкуренти лідерів, які урівноважують ринок, роблять конкуренцію і збільшують попит і пропозицію.

Саме такі умови і роблять економіку і демократію схожими.

В другій половині 50-60-тих років минулого століття ряд дослідників на основі порівняльного дослідження при вивченні процесів соціально-політичного розвитку в різних країнах прийшли до висновку, що рівень індустріалізації і модернізації, сукупного суспільного продукту на душу населення, освіченості населення і т.п. нерозривно пов'язані з політичною демократизацією. Суть цієї тези чітко сформулював Сеймур Мартін Ліпсет: «Чим більше нація досягає успіхів в економічній сфері життя, тим більше шансів для того аби нація стала досягати успіхів при побудові демократичної політичної системи.»

Мабуть, найпоширенішим поглядом, який пов'язує політичні системи з іншими аспектами суспільства, полягає в тому, що демократія зіставляється з економічним розвитком. Чим багатша країна, чим вище рівень її благополуччя, тим більше шансів, що в ній буде підтримуватись демократія<sup>28</sup>. Під критеріями визначення «багата країна» М. Ліпсет мав на увазі такі поняття: індустріалізація, урбанізація, освіта, добробут.

Індустріалізація, з якою індекси благополуччя, чітко співвідносяться, вимірюють відсотковим співвідношенням частки чоловіків, які працюють в

---

<sup>28</sup> Ліпсет М. Политический человек. Социальные основания политики / Мартин Липсет. – Москва: Мысль, 2015. – 613 с.

сільськогосподарській сфері і кількістю виробленої «енергії» на душу населення, яку споживають в цій країні. Обидва показники показують у рівній мірі стійкі і єдині результати.

Ступінь урбанізації також пов'язаний з існуванням демократії. На основі даних, які були зібрані і зведені Центром міжнародних урбаністичних досліджень, доступні є три різні індекси урбанізації: відсоткова частка населення, яке проживає в громадах з кількістю 20 тис. чоловік і вище; відсоткова частка населення, яке проживає в громадах з кількістю 100 тис. чоловік і вище; відсоткова частка населення, яке проживає в стандартних столичних районах, агломераціях і великих містах. Тому демократичні країни мають найвищі показники по всім цим трьом критеріям, аніж менш демократичні.<sup>29</sup>

Багато спеціалістів стверджують, що чим вищий рівень освіченості населення, тим більше шансів на становлення і утвердження демократії в країні. Освіта допомагає розширити кругозір громадян, дозволяє їм зрозуміти потребу в нормах толерантності, стримує їх приязнь до екстремістських доктрин і підвищує його здібність робити раціональний вибір. Чим вищий рівень освіти людини, тим більша імовірність в тому, що людина вірить в демократичні цінності і підтримує різні види демократичних практик.

Результати впливу різних аспектів економічного розвитку: індустріалізації, урбанізації, освіти і благополуччя – були представленні окремо, насправді всі ці аспекти тісно взаємодіють і утворюють єдиний фактор, який пов'язаний з демократією.

Економічний ріст та підвищення рівня сукупного національного прибутку на душу населення сприяє появі і утвердженню демократії – розширенню кола заможних осіб і особливо середнього класу, росту рівня освіченості, появи

---

<sup>29</sup> <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

нових центрів влади і впливу, розширення можливостей для економічного вибору, появи більш складних взаємовідносин між громадянами країн і т.п.<sup>30</sup>

Розвиток капіталізму зробив внесок у демократизацію, хоча б за рахунок дерадикалізації нижчих класів, запобігання насильницьких революцій і обмеження загроз приватної власності. З цього боку капіталістичні еліти робили політичні поступки задля збереженню контролю над економікою. Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон показали, як заможні еліти в Великобританії, Франції, Швеції та Німеччини погоджувалися на надання пересічним громадянам прав голосу, нехай це і вело до збільшення податків на благо і доходи. Відповідно до цієї позиції, демократизація була ціною, яку еліти погодилися заплатити, щоб уникнути загрози насильницького повалення зародження капіталістичного ладу.

Однак в 60-70-тих роках минулого століття ряд країн Латинської Америки і Східної Азії з авторитарними режимами досягли значних успіхів у сфері економіки, але їх авторитарний режим не став тяжіти до демократії. Більш того, мало місце відродження авторитаризму в ряді країн третього світу, особливо в Латинській Америці. Це звичайно дає можливість певною мірою спростувати тезу Сеймура Ліпсета. Так, Террі Карл Лінн та Філіпп Шміттер обґрунтували думку щодо того, що на економічний ріст і більш справедливий поділ благ треба дивитись не як на передумову, а навпаки, як результат демократичних перетворень в політичній сфері.

Безліч країн успішно поєднують ринкову економіку з частковою або повною відсутністю демократичних інститутів. Відомі приклади «економічних тигрів»: Гонконг, Сінгапур, Південна Корея і Тайвань – наглядні тому свідчення, як і диктатура в Бразилії в 1964-1985 рр. або Китай. Держави

---

<sup>30</sup> Романчук Я. Демократия и рыночная экономика [Електронний ресурс] / Ярослав Романчук // Научно-исследовательский Центр Мизеса. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://liberty-belarus.info/o-kapitalizme/kapitalizm-dlya-lyuboznatelnykh/item/573-demokratiya-i-rynochnaya-ekonomika>.

спочатку проходять через модернізацію економіки<sup>31</sup>. Тим самим стверджуючи, що економічний ріст краще забезпечують авторитарні режими, аніж демократичні<sup>32</sup>. Оскільки, успішне поєднання в деяких країнах авторитарного правління і ринкового капіталізму змушує припустити, що зв'язок між економічним розвитком і демократизацією, яка має на увазі теорією модернізації, хоча і є в цілому позитивною, але не завжди лінійною. Серед іншого це пояснюється відносинами в трикутнику між економічним розвитком, нерівністю і демократією.

Політична демократія є системою управління, при якій влада відповідає перед громадянами за свої дії в суспільній сфері, а громадяни реалізують свої інтереси через конкуренцію і взаємодію своїх виборних представників. Як і будь-яка система, демократія залежить від носіїв влади – людей, які мають особливу роль в управлінні і наділених за законом розпорядницькою функцією. Норми, які визначають легітимні способи приходу до влади і відповідальність управлінців за свої рішення, відрізняють демократичну систему від недемократичної.

Ключовими елементами демократії і такими, які не впливають на розвиток економіки – є повноправність громадян. Це означає, що люди не обмежені в правах за ознаками статусу, віку, статі, раси, освіченості і т.п. Право обирати і бути обраним розповсюджується на більшість громадян. Так само вони мають право кооперуватись в організації, групи інтересів, суспільні рухи, професійних союзів. Всі ці форми є частинами демократії.

Інший елемент демократії – влада більшості. Будь-який орган управління, який приймає рішення більшістю голосів – демократичний, чи це йде мова про виборчий округ, парламент, комітет, партійні збори.

---

<sup>31</sup> Демократизация / К.Харпфер, П. Бернхаген, Р. Инглхарт, Р. Вельцель., 2015. – 708 с. – (Переводные учебники ВШЭ). – (ISBN 978-5-7598-1193-0).

<sup>32</sup> Schmitter P. «What Democracy is... and Is Not,» / P. Schmitter, T. Karl. – 75 с.



Але важливо так само в суспільстві те, щоб влада, яка безпосередньо виграла на виборах і має вплив на політичний процес не мала змоги використовувати свої привілеї для того аби в майбутньому не усувати переможених на виборах і блокувати їх вплив. Переможені ж зберігають можливість конкурувати і будуть зобов'язані поважати право переможників діяти при винесенні будь-яких рішень так, як було розроблено. Будь-який демократичний режим має на увазі деяку непередбачуваність. Невідомо хто наступний переможе на виборах і чия політика буде реалізована. Але частково це визначають конституційними гарантіями.

З перелічено вище можна ствердити, що економіка точно не є швидким рішенням на демократичному шляху всіх політичних, соціальних, адміністративних і культурних проблем.

По-перше, економіка при демократії не завжди ефективна, ніж при інших формах правління. Темпи росту економіки в цілому, збереження капіталовкладень в демократичних державах не обов'язково будуть вищими, ніж в недемократичних. Особливо імовірно, що в перехідний період, коли власники і адміністративна еліта можуть реагувати на реальну або уявну авторитарну небезпеку, вивозячи або знищуючи капітал.

По-друге, демократичні режими не обов'язково ефективні в адміністративному плані. Рішення можуть прийматись і менш оперативно, аніж при інших режимах, треба враховувати думку більшості членів суспільства. Ціна реального рішення збільшується вже тому, що необхідно стимулювати більшу кількість чиновників. Народ не завжди підтримує своє демократичне управління, адже неминучі компроміси повністю не забезпечують нікого, а переможені вільні у вираженні свого невдоволення.

По-третє, демократичні режими є більш хаотичними, аніж упорядкованими, єдиними, стабільними, такими якими є автократичні режими. Частково це є плата за демократичні свободи, з іншої сторони – відображення незадоволення новими правилами і державними структурами. Проблема

управління є не тільки в демократичних режимах, вона постає перед усіма і недемократичними режимами. По prostu суспільство може розчаруватись в демократичному управлінні<sup>33</sup>.

Тому демократизація не обов'язково принесе із собою економічний ріст, соціальний мир, ефективне управління, політичну гармонію, вільний ринок. Політична еліта має прагнути сприяти зародженню політичних структур, які мирно конкурують, формують уряд і впливають на політику, мають вирішувати соціальні і економічні конфлікти з допомогою встановлених процедур<sup>34</sup>.

Але положення справ помітно змінилось в середині 70-тих років, коли помітили зсув у бік демократії цілої низки країн у різних регіонах земної кулі. Аналіз досвіду цих країн показує, що більш менш життєздатні демократичні режими утвердились саме в благополучних країнах з соціально-економічної точки зору. Бразилія, Південна Корея і Тайвань в результаті стали демократіями, хоча демократизація не слідувала відразу за економічним розвитком. Наприклад, політична лібералізація в Бразилії почалася тільки тоді, коли темпи економічного розвитку стали сповільнюватися. Разом з тим в світлі теорії модернізації значущим є той факт, що держави спочатку проходять через модернізацію економіки. Тільки після того як економічний розвиток породжує певне число освічених міських жителів, тиск на користь демократизації посилюється і досягає найвищої точки – ситуація, яка була яскраво продемонстрована на телеекранах у ході протестів південнокорейських студентів.

В кінці 1980-х - початку 1990-х років, коли відбувся розпад Радянського Союзу і падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі, капіталістична демократія стала фактично єдиним способом розвитку,

---

<sup>33</sup> Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф Шумпетер. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. – 244 с.

<sup>34</sup> Чеманков Д. Как связаны демократия и рыночная экономика? [Електронний ресурс] / Дмитрий Чеманков // Школа.Жизни.ру. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://shkolazhizni.ru/money/articles/44517/>.

прийнятим в більшості країн світу. Розкриті злочини, порушення прав людини, економічна неефективність і безліч інших недоліків комуністичних держав змушували вважати, що майже будь-яка інша політико-економічна система є більш кращою. За винятком феодальних і кланових економічних структур, властивих найбільш примітивним аграрним суспільствам, капіталізм залишається єдиною альтернативою. Звісно ж, що в доступному для огляду майбутньому у тому чи тому різновиду ринкової економіки немає конкурентів.

У Центральній і Східній Європі та колишньому Радянському Союзі відбувався, за К.Харпфером, П. Бернхагеном, Р. Инглхарт, Р. Вельцелем, подвійний транзит. Політичні диктатури, зазвичай котрі очолювані були комуністичними партіями, були замінені демократичними інститутами. Одночасно на зміну планових економік прийшли капіталістичні інститути приватної власності і ринку. Комуністичні країни зіткнулися з корінною трансформацією всієї її політико-економічної структури. Але в інших регіонах зміни також не обмежувалися виключно політичною сферою. У той час як багато держав, які нещодавно пережили демократизацію, вже мали капіталістичну ринкову економіку перш, ніж перейти до демократії, транзити в Південній Європі, Латинській Америці та Східній Азії відбувалися в контексті перебудови економіки. Реформи в основному мали неоліберальну спрямованість на створення ринків, приватизацію та забезпечення вільної торгівлі. Таким чином, політичні та економічні реформи, схоже, є невід'ємною складовою глобальної хвилі демократизації.<sup>35</sup>

Згідно розглянутих в розділі прикладах маємо:

- 50-60ті – економіка передуює появі і утвердженню демократії;
- 60-70ті – економіка є результатом, а не передумовою становлення демократії; успішне поєднання в деяких країнах авторитарного правління

<sup>35</sup> Демократизация / К.Харпфер, П. Бернхаген, Р. Инглхарт, Р. Вельцель., 2015. – 708 с. – (Переводные учебники ВШЭ). – (ISBN 978-5-7598-1193-0).

і ринкового капіталізму ( Гонконг, Сінгапур, Південна Корея, Тайвань, Китай, Бразилія);

- 70ті – утвердження демократії в благополучних країнах із соціально-економічної точки зору (Бразилія, Південна Корея, Тайвань);
- 80-90ті – політичні та економічні реформи є невід’ємною складовою демократизації (країни колишнього Радянського Союзу ).

Тому можемо бачити, що ефективно функціонуюча демократія так чи так пов’язана із високим рівнем економічного розвитку, який визначає такі важливі параметри життєвих стандартів (які були перераховані протягом усього розділу) як: рівень урбанізації, вироблення і споживання енергії, відсоток ВВП, який застосовують на охорону здоров’я, освіту, науку, відсутність різких соціальних контрастів<sup>36</sup>.

Все це, як показує досвід ХХ століття, залежить від розвитку ринкових відносин. При цьому треба враховувати, що самі собою вільні ринкові відносини при певних умовах можуть створювати перешкоди для ефективної реалізації принципів плюралістичної демократії, до підриву або, принаймні, до ослаблення демократичних норм і правил гри.

Весь світовий досвід ХХ століття переконливо свідчить, що нерідко капіталізм, хоча, можливо, і деформований, цілком поєднувався із справді тиранічними формами правління. Не секрет, що при нацистському режимі в Німеччині, фашистському – в Італії, франкістському – в Іспанії, диктаторські політичні машини були створені на капіталістичній, в своїй основі, інфраструктурі, хоча вона і була підпорядкована державі.

Визнання невдачі планової економіки і перевагу ринку і демократії не повинні привести до того, що значення цих категорій варіюється від країни до країни. Невдача реформ Горбачова і одночасний успіх економічних

---

<sup>36</sup> Демократия и экономика [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: [http://ryzkov.ru/index.php?option=com\\_content&view=article&id=28624&catid=11:2011-12-26-10-30-14&Itemid=6](http://ryzkov.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=28624&catid=11:2011-12-26-10-30-14&Itemid=6).

перетворень в ряді азіатських країн, особливо в Китаї, свідчать про необґрунтованість тези, згідно з якою затвердження ринкової економіки передбачає в якості своєї попередньої умови – утвердження демократії. На перший погляд, парадокс полягає в тому, що в останні роки відбулись успішні переходи до ринкової економіки при авторитарних режимах (Гонконг, Сінгапур, Південна Корея і Тайвань).

Можна стверджувати, що ринкова економіка в принципі сумісна з усіма політичними режимами.

Інакше кажучи, беззастережно ототожнюючи поняття «ринок» і «демократія» не можна, адже часом люди забувають про те, що ринок і демократія не завжди і не обов'язково йдуть разом. Лібералізм, в тому числі і економічний з його апологією вільної конкуренції, найтіснішим чином пов'язаний з демократією. Але все ж демократія не зводиться до лібералізму. Якщо лібералізм, взятий сам по собі, базується на ідеях пріоритету і самоцінності окремо взятої особистості, її основоположних правах і свободах, то демократія передбачає суверенітет або верховенство народу, політична рівність усіх громадян, пріоритет волі більшості.

З певною часткою спрощення можна сказати, що лібералізм віддає перевагу свободі перед рівністю, а демократія – рівності перед свободою.

Але демократія і капіталізм так само можуть розвиватися одночасно. Цьому також є пояснення: кожна з систем створює такі умови, які сприяють розвитку іншої. Те, що необхідно бізнесу для процвітання: дотримання контрактів, захист прав власності, передбачуване законодавство, стабільне оподаткування і, в разі транснаціональних корпорацій, наявність простих способів переміщення прибутку – загалом може бути забезпечено як авторитарними, так і демократичними режимами. Однак ці риси тісно пов'язані з ліберальною демократією, яка має на увазі конституціоналізм і верховенство закону.

Капіталістичний розвиток, в свою чергу, відкриває великі можливості для демократії. Однак співіснування двох систем також обтяжене проблемами. Капіталізм породжує нерівність у багатьох сферах життя, що може поставити під загрозу якість демократії, підірвати демократичні принципи і навіть становити небезпеку для існування демократичних режимів.

На прикладі з Центральною та Східною Європою і Східною Азією бачимо, що між успішною демократизацією і економічними реформами є вельми сильний взаємозв'язок, нехай в Східній Азії він і проявився зі значним тимчасовим проміжком. Ця картина виглядає набагато менш оптимістичною в країнах колишнього Радянського Союзу, де зміцнюється нова форма бюрократичного авторитаризму.<sup>37</sup>

Тому, підсумовуючи все вище викладене, можна сказати, що розвиток економіки та демократії – їх одночасний чи почерговий, залежить від обставин, в яких вони розвиваються. Адже економіка і демократія мають як спільні характеристики (середовище, актори, правила), так і відмінні, які суперечать одна одній (рівноправ'я, передбачуваність) або є взаємооберненими (свобода та рівноправ'я). Є країни, які мають передумови закріплення і розвитку демократії. Є такі країни, які мають розвинений економічний потенціал. Але все залежить від управлінців у той чи той період влади або умов, в яких знаходяться дійові актори. Кожна країна, на мою думку, має власний шлях становлення і розвитку взаємодії економіки і демократії. За допомогою спостереження і аналізу вченим вдалось виокремити певні закономірності і схожості. Виокремити періоди домінування тої чи тої економічної чи демократичної сили. Економіка може сприяти становленню демократії, демократія може сприяти становленню економіки, демократія і економіка можуть розвиватись одночасно або разом, або по окремої.

---

<sup>37</sup> Демократизация / К.Харпфер, П. Бернхаген, Р. Инглхарт, Р. Вельцель., 2015. – 708 с. – (Переводные учебники ВШЭ). – (ISBN 978-5-7598-1193-0).

Надалі, в роботі, я хочу розглянути стан політичної ситуації в Україні. Як саме розвивалась економіка і демократія на початках утворення незалежної держави. Простежити як саме взаємодіяли ці два явища і знайти відповідь на питання: як взаємопов'язані економіка і демократія на прикладі України.

На мою думку, важливо розглянути співвідношення демократії (політичні зміни) та економіки (економічні реформи) через те, аби виокремити умови, які склались в країнах колишнього Радянського Союзу. Аби пояснити чому саме економічне становище не вплинуло на розвиток демократії в Україні.

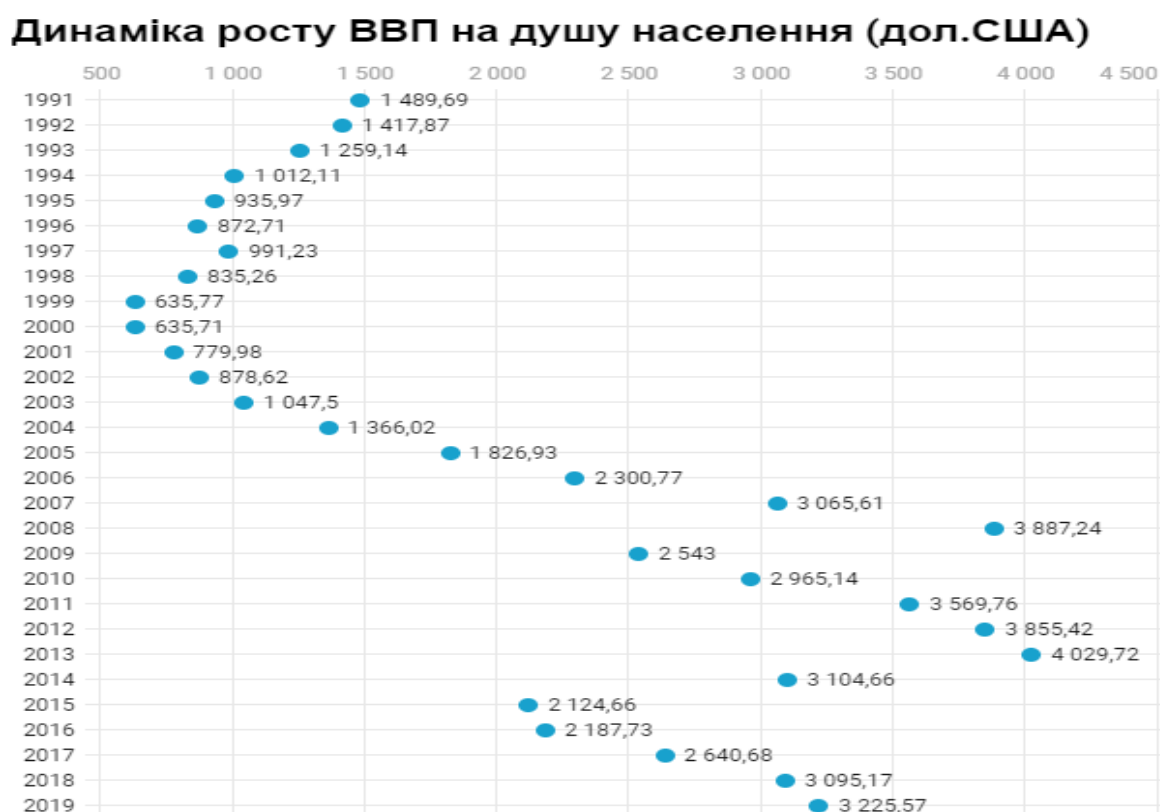
## **1.2. Емпіричні індикатори вимірювання взаємозалежності між економічними, соціальними та політичними показниками.**

У роботі використано світові рейтинги, а саме індекси, які будуть показувати той чи той результат у певній галузі і їх досягнення у ній України. Ми будемо використовувати кількісні данні, які є вторинними, бо вони зібрані різними групами спеціалістів і переведені у певні індекси. Змінні знаходяться в межах економічних, соціальних та політичних показників.

Ми виокремили залежну змінну дослідження – демократія, яку виразимо через показники Freedom House. Та незалежні змінні такі, до прикладу, показники як: ВВП на душу населення, індекс Джині, індекс економічної свободи, індекс людського потенціалу, свобода ЗМІ, індекс щастя та інші. Тим самим, побудувавши моделі ми зможемо отримати коефіцієнти значущості та подивитись на значимість кожної із незалежних змінних. А після виокремити причини, які не сприяли розвитку демократії в Україні за період незалежності. Тому дамо характеристики економічних індексів, які були використанні в роботі.

Найважливішим показником є ВВП на душу населення. ВВП – це показник рівня економічної активності і якості життя людей в окремих державах чи регіонах. Це так само сумарна кількість виробленого товару та послуг за рік на території країни і за її територією певної країни. Існують три

методи підрахунку ВВП. Можна рахувати по прибуткам, можна по видаткам або по доданій вартості. Проте не варто забувати і те, що ВВП це показник тільки суми виробленого товару і послуг. Тому з упевненістю можна сказати, що він не відображає повну соціальну і природну картину в рамках яких існує людина і економіка. Саймон Кузнець<sup>38</sup> (один з розробників американської системи національного обліку) звертав свою увагу на те, що ріст показників ВВП не сприяє економічному зростанню. Оскільки, ріст ВВП не включає в себе якість вироблених товарів і послуг. Так само при розрахунку ВВП не враховується тіньова економіка, що суттєво знижує розвиток економіки в цілому.



**Рис.1.** Динаміка росту ВВП на душу населення в Україні з 1991 року до 2019 року

**Джерело:** схема розроблена автором, данні взяті з сайту Мінфін: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

Як бачимо, на рис.1, показники ВВП в Україні не мають стабільного вектору розвитку, а мають коливання, що викликанні певними зовнішніми і

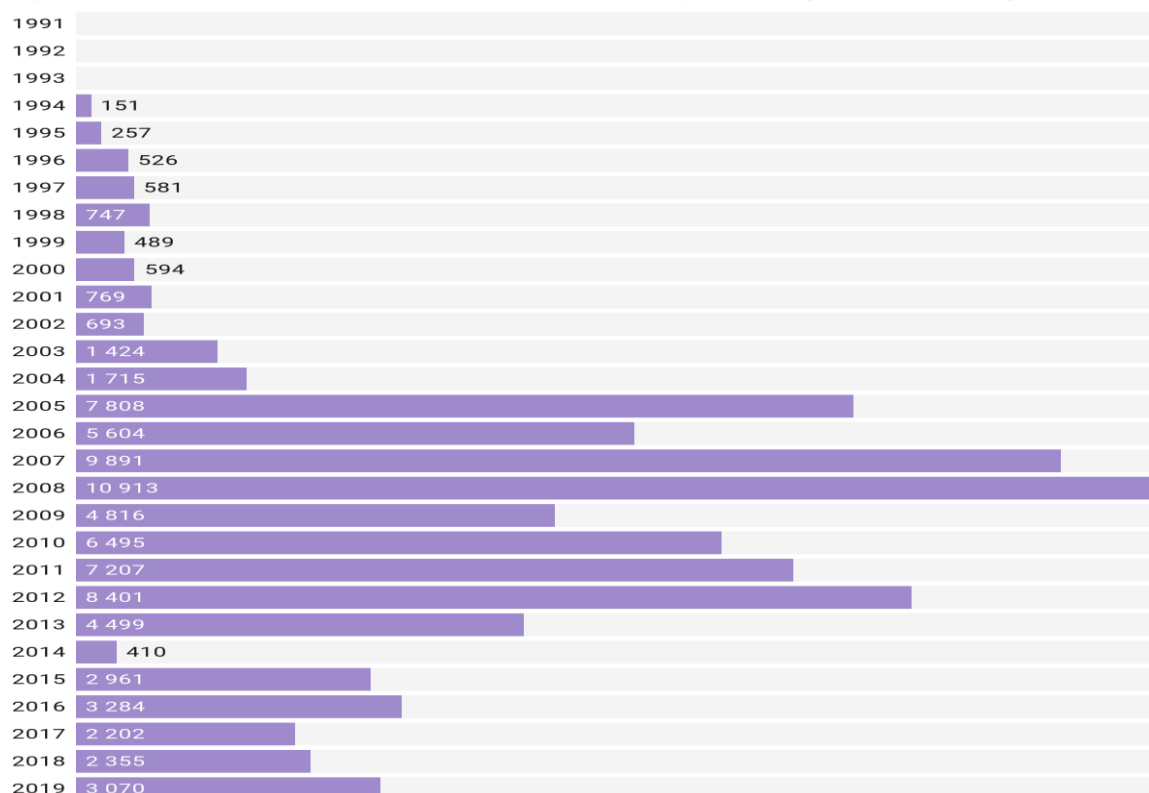
<sup>38</sup> Саймон Сміт Кузнець — американський економіст єврейського походження, який здобув освіту в Україні, лауреат Нобелівської премії з економіки.



внутрішніми обставинами. За другу каденцію президента Л. Кучми бачимо початок росту ВВП, він продовжував зростати і за правління В. Ющенка через зовнішні обставини. Підняття цін на сировину і тд. Проте з кризою 2008 року, бачимо певний спад показників. Так само, до прикладу, бачимо, як внутрішні чинники, а саме військові дії на території України спричинили падіння економічних показників.

Наступним індикатором, який використано в роботі – це прямі закордонні інвестиції. Іноземні інвестори проводять інвестиційну діяльність на території, яка знаходиться за межами економіки інвестора. Інвестиції можуть надходити в Україну різними способами: часткова участь у підприємницькій діяльності, створення власного бізнесу, придбання рухомого чи нерухомого майна, придбання землі, або інших не заборонених законодавством України формах, що здійснюються іноземні інвестиції. На рис.2, показані ПЗІ в Україну з 1994 по 2019 роки.

### Прямі закордонні інвестиції в Україну (дол.США)



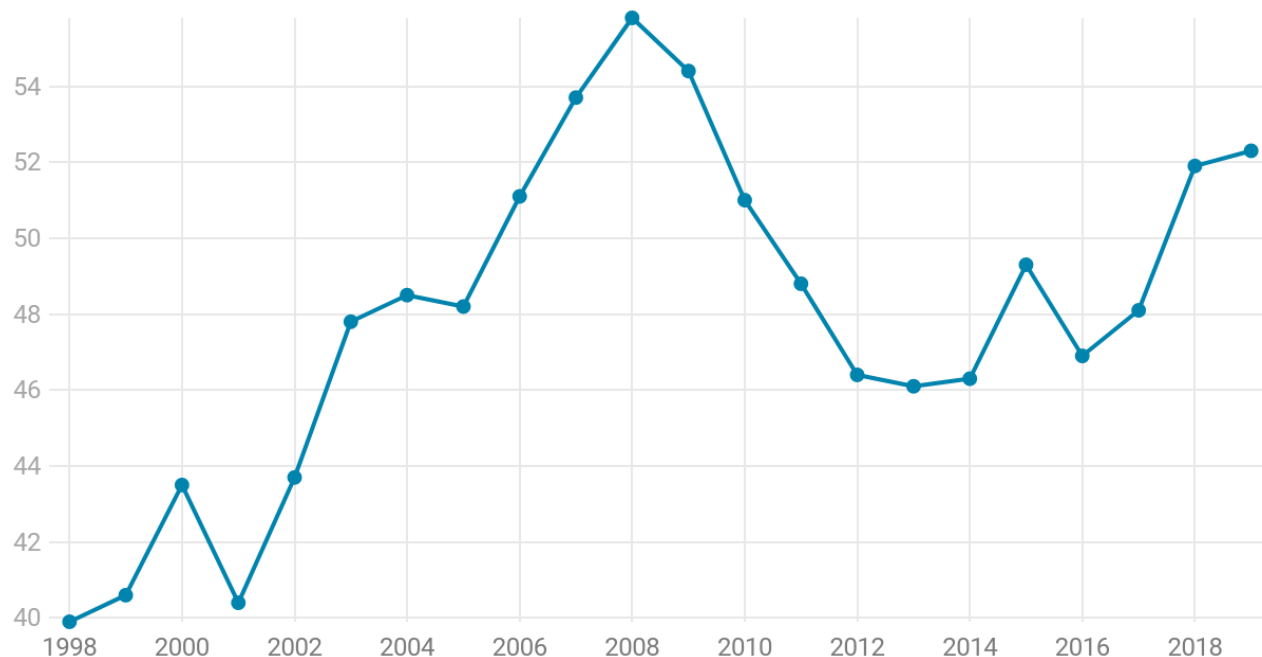
Created with Datawrapper

**Рис.2.** Прямі закордонні інвестиції в Україну з 1994 року до 2019 року

Джерело: схема розроблена автором, данні взято з сайту Мінфін: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>

Index of Economic Freedom (Індекс економічної свободи) (рис.3) – комбінований показник і супроводжуючий його рейтинг, що оцінюють рівень економічної свободи в країнах світу. Випускається американським дослідницьким центром The Heritage Foundation спільно з діловим виданням The Wall Street Journal. Індекс економічної свободи розраховується за середнім арифметичним десяти контрольних показників: права власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода. Країни, які проводять політику економічної свободи, створюють сприятливі умови для торгівлі і підприємництва, які, в свою чергу, генерують економічне зростання.

### Індекс економічної свободи



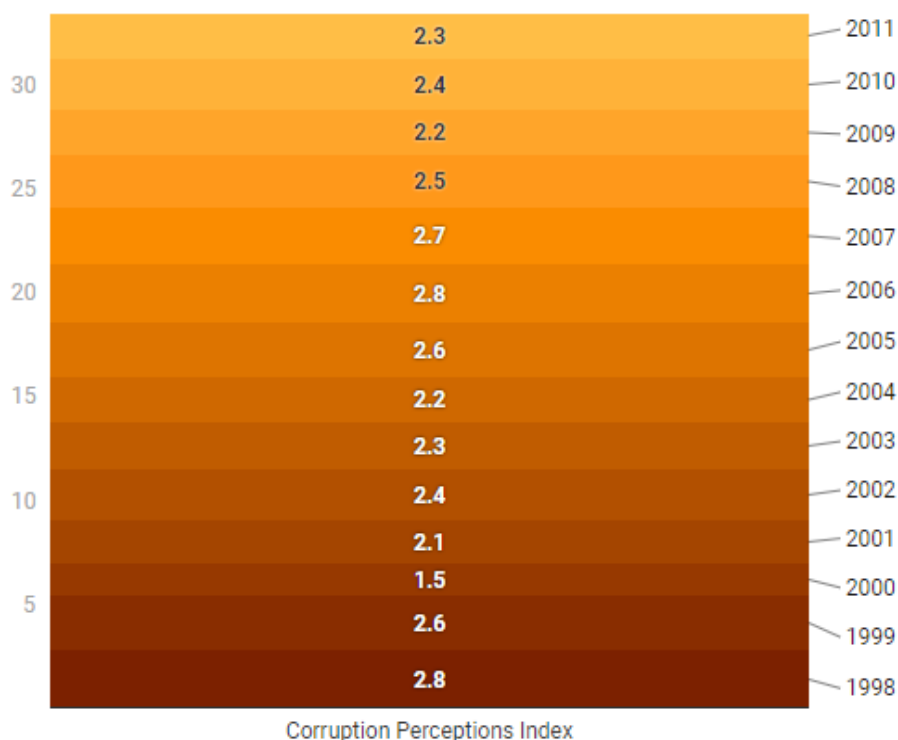
Created with Datawrapper

**Рис.3.** Показники індексу економічної свободи в Україні з 1998 року до 2019 року

**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Index of Economic Freedom: <https://www.heritage.org/index/>

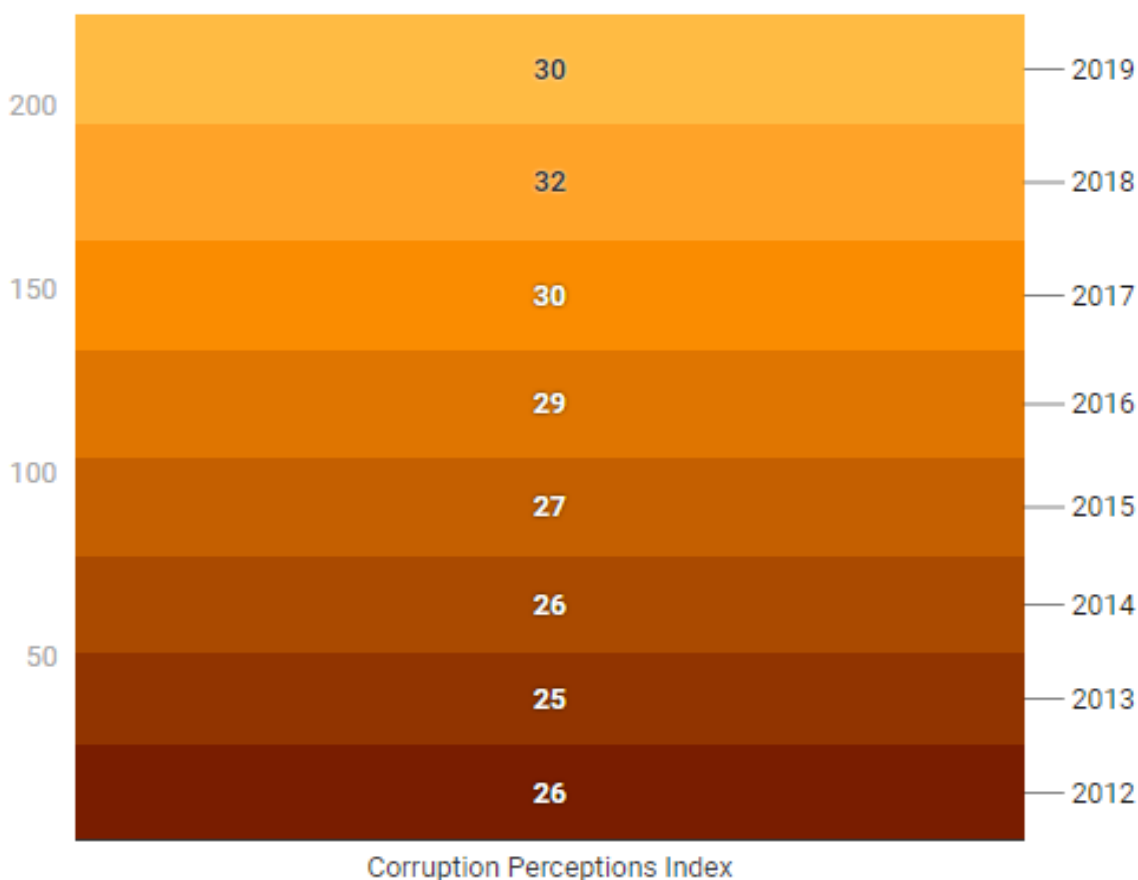
Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index) (рис.4 та рис.4.1) – глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником поширеності корупції в державному секторі. Розраховується за методикою міжнародної неурядової організації Transparency International. Індекс складається на основі даних опитувань, проведених серед експертів і в ділових колах. Опитування проводять незалежні експертні організації, які займаються аналізом держуправління або бізнес-клімату. Експерти Transparency International оцінюють методологію кожного джерела інформації, щоб переконатися, що вона відповідає стандартам якості.

### Індекс корупції



**Рис.4.** Показники індексу корупції в Україні з 1998 року до 2011 року  
**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Transparency International Ukraine: <https://ti-ukraine.org/>

## Індекс корупції

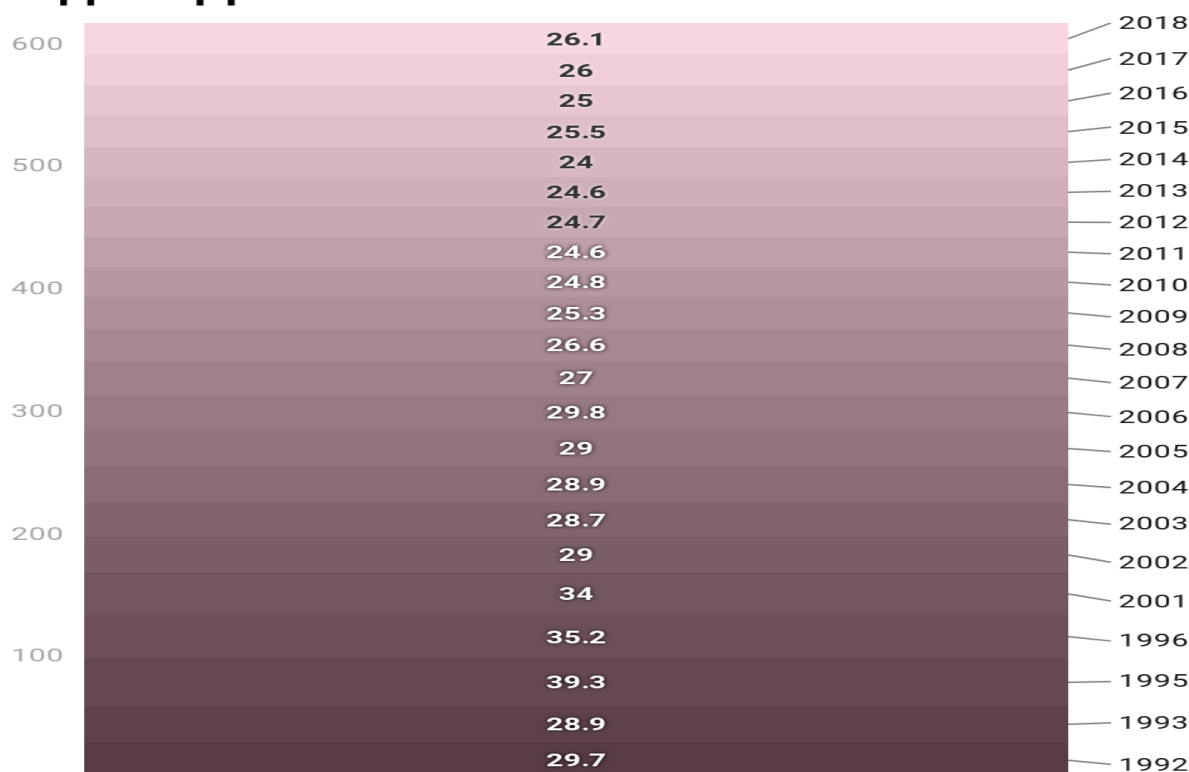


**Рис.4.1.** Показники індексу корупції в Україні з 1998 року до 2011 року(продовження)

**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Transparency International Ukraine(продовження) : <https://ti-ukraine.org/>

Коефіцієнт Джині (індекс Джині, або «індекс справедливості») (рис.5) – показник, що відображає ступінь нерівності в розподілі доходів всередині різних груп населення. Коефіцієнт в 1912 році розробив італійський статистик Коррадо Джині. Показник приймає значення від 0 (в разі абсолютної рівності) до 1 (в разі абсолютного нерівності). Розраховують коефіцієнт за допомогою формули з п'ятьма змінними. Переваги індексу полягають в його незалежності від масштабів досліджуваних груп. До недоліків відносять відмінності в системах збору даних в різних країнах, що ускладнює порівняння.

## Індекс Джині



**Рис.5.** Показники індексу Джині в Україні з 1992 року до 2018 року  
**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Gini Coefficient: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/gini-coefficient/>

Рівень національних витрат на освіту (рис.6) – це відносна величина, яка розраховується як загальний обсяг державних і приватних витрат на освіту протягом календарного року, включаючи державні бюджети всіх рівнів, приватні фонди, зовнішні запозичення, гранти та пожертвування від міжнародних установ і неурядових організацій.

Рівень витрат на освіту виражається у відсотках від валового внутрішнього продукту (ВВП). Показник розраховується на основі даних національної статистики та міжнародних організацій. Як джерело інформації виступає база даних Світового банку «World Development Indicators», яка оновлюється щороку і використовує показники національних витрат на освіту, які акумулюються Інститутом статистики ЮНЕСКО (UNESCO Institute for Statistics) на міжнародному рівні.

Витрати на освіту вважаються одним з ключових показників соціального розвитку. Витрати на освіту відображають ступінь уваги, що приділяється державою і суспільством утворення громадян.

Слід також враховувати, що відносно високі позиції ряду слаборозвинених країн пов'язані, як правило, з програмами ліквідації масової неписьменності, що фінансуються міжнародними інститутами та благодійними організаціями в цих державах.

### Частка витрат на освіту від ВВП (%)



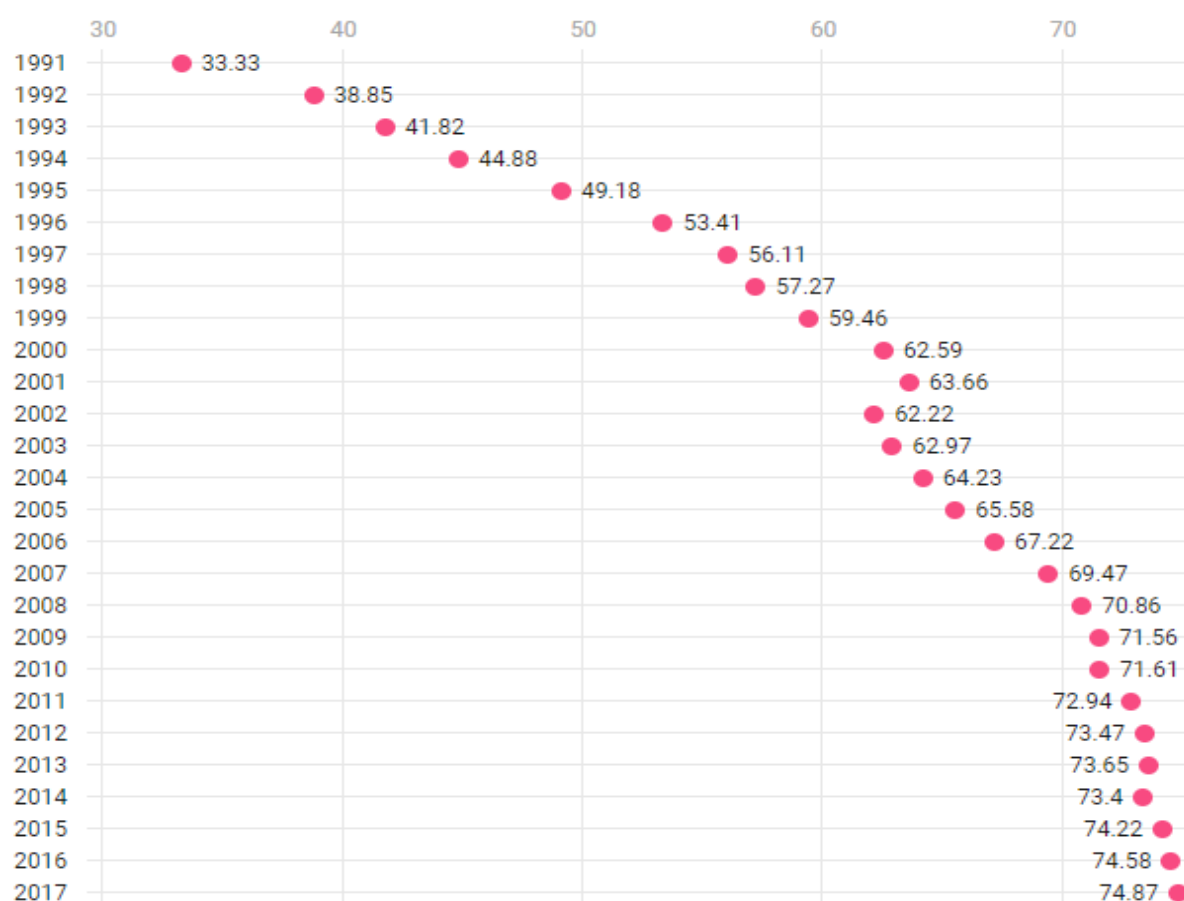
Created with Datawrapper

**Рис.6.** Частка витрат на освіту в Україні з 1997 року до 2017 року  
**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Світового банку: <https://www.vsemirnyjbank.org//>

Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Globalization Index) (рис.7) розроблений дослідницькою групою Швейцарського економічного інституту за участю фахівців Федерального Швейцарського технологічного інституту.

Індекс позиціонується як комбінований показник, який дозволяє оцінити масштаб інтеграції цієї чи іншої країни в світовий простір і виконати порівняння різних країн за його компонентами. Всі країни, досліджувані в рамках Індексу, оцінюються по 24 показникам, об'єднаним в три основні групи глобальної інтеграції: економічна глобалізація (обсяг міжнародної торгівлі, міжнародні інвестиції); соціальна глобалізація (рівень культурної інтеграції, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти); політична глобалізація (членство держав в міжнародних організаціях, ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів).

### Індекс глобалізації KOF



**Рис.7.** Показники індексу глобалізації в Україні з 1991 року до 2017 року  
**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту KOF Globalization Index: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Свобода преси в світі (Freedom of the Press) (рис.8) – це щорічне дослідження і супроводжуючий його рейтинг про стан свободи засобів масової інформації в країнах світу. Випускається міжнародною неурядовою організацією Freedom House, яка оцінює ступінь свободи друкованих, радіомовних і онлайн засобів масової інформації в країнах світу, починаючи з 1980 року.

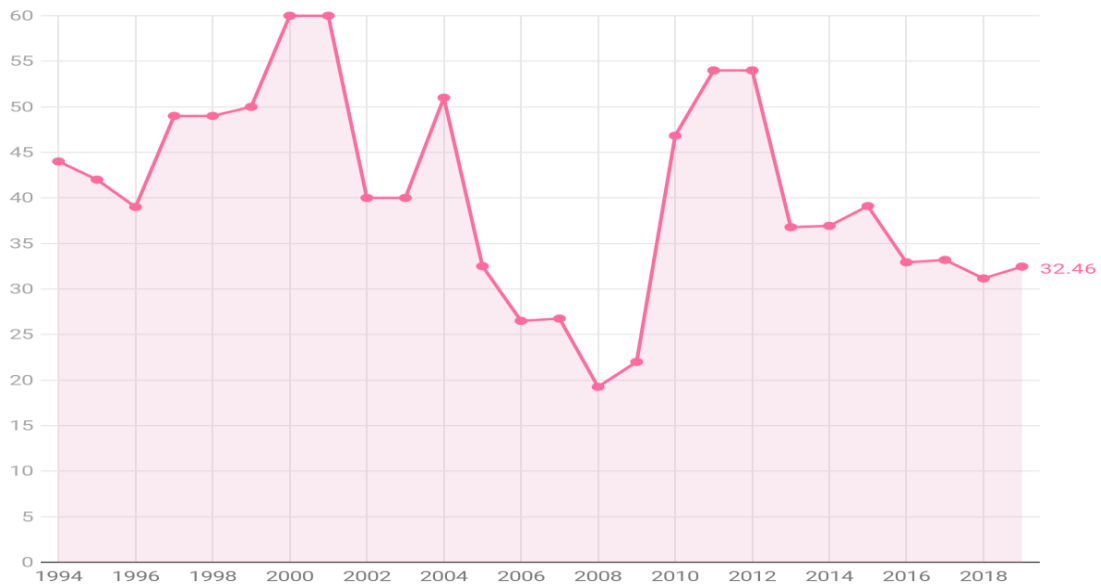
Автори дослідження підкреслюють, що визнають існуючі культурні відмінності, різні національні інтереси і різні рівні економічного розвитку держав, проте керуються універсальними критеріями свободи інформації, відправною точкою для яких є Стаття 19 Загальної Декларації прав людини, в якій мовиться: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Головною перешкодою на шляху свободи преси організація називає урядовий контроль над засобами масової інформації (ЗМІ).

Дослідження засноване на методології експертних оцінок. Інформацію для даного проекту збирають як зарубіжні кореспонденти, так і консультанти Freedom House. Використовуються і дані різних міжнародних організацій, що займаються моніторингом в області прав людини і свободи преси, урядові звіти, інформація місцевих і міжнародних ЗМІ.

Перевагою проекту є досить докладна матриця аналізу, яка дозволяє уніфікувати процедури дослідження, стилістику оглядів, забезпечити їх глибину і всебічність, а багаторічний моніторинг аналізованих країн світу дозволяє оцінити динаміку їх розвитку. Методологія проекту періодично коригується. Детальний опис методології формування рейтингу і джерел даних для нього наводиться в щорічній доповіді Freedom House.



### Свобода преси



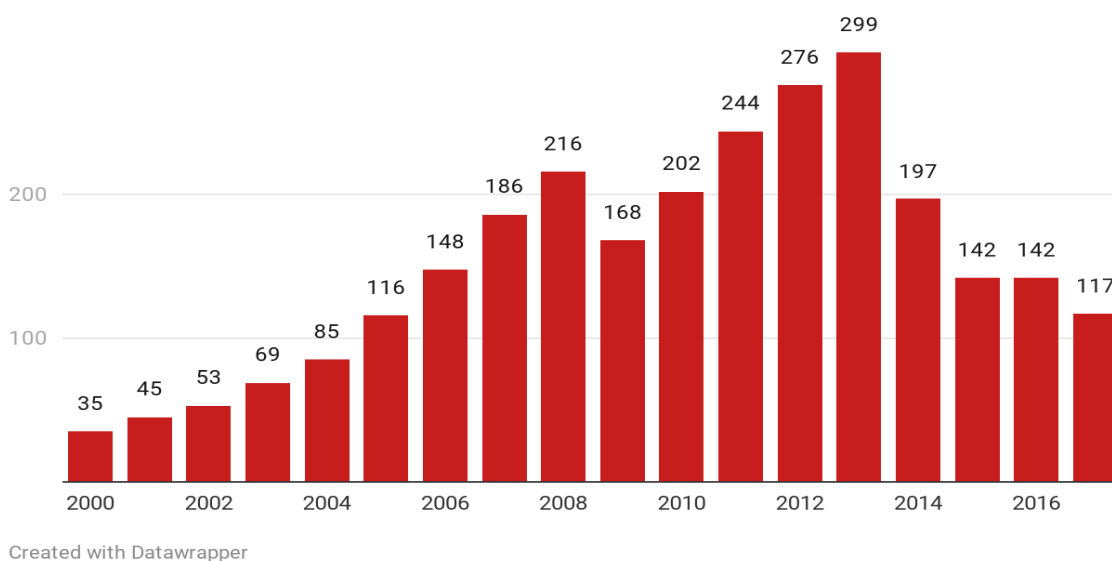
**Рис.8.** Показники індексу свободи преси в Україні з 1994 року до 2018  
**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Freedom of the press: <https://rsf.org/en/ranking>

Рівень національних витрат на охорону здоров'я (рис.9) – це відносна величина, яка розраховується як загальний обсяг державних і приватних витрат на охорону здоров'я протягом календарного року, включаючи державні бюджети всіх рівнів, фонди медичного страхування, зовнішні запозичення, гранти та пожертвування від міжнародних установ і неурядових організацій.

Рівень витрат на охорону здоров'я виражається у відсотках від валового внутрішнього продукту (ВВП). Інформація про розміри ВВП країн світу, яка використовується для розрахунку, надходить з бази даних Світового банку «Показники світового розвитку» (World Development Indicators).

Витрати на охорону здоров'я вважаються одним з ключових показників соціального розвитку, оскільки, відображають ступінь уваги, що приділяється державою і суспільством здоров'ю громадян. Разом з тим, цей показник не враховує, наскільки рівномірно або нерівномірно розподіляються витрати на охорону здоров'я по різним соціальним групам всередині тієї чи іншої держави, а також пов'язані з цим фактори.

## Рівень національних витрат на охорону здоров'я



**Рис.9.** Показники витрат на охорону здоров'я в Україні з 2000 року до 2017 року

**Джерело:** графік розроблений автором, данні взято з сайту Світового банку: <https://www.vsemirnyjbank.org//>

## **РОЗДІЛ 2. ПРАВЛІННЯ ТА РЕФОРМИ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1991-2019 рр)**

### **2.1. Період правління Леоніда Кравчука та його реформи (1990-1994)**

Із здобуттям незалежності України, 24 серпня 1991 року, ми прийняли у спадщину: розбудовану вертикаль бюрократичного апарату, неоднозначність у векторі політики, велику армію, неоднозначне соціально-економічне становище, складне екологічне становище та багато чого іншого. Але, незважаючи, на це ми отримали змогу збудувати свою незалежну, демократичну, стабільну державу – Україну. І тому головними завданнями при розбудові незалежної України стали: творення власної суверенної держави, демонтаж тоталітарних структур, становлення багатопартійності, перетворення централізованої державної економіки на ринкову економіку, національне відродження, утвердження України як повноправного суб'єкта міжнародного права<sup>39</sup>.

Незалежність України була визнана всіма колишніми республіками Радянського Союзу, світовим співтовариством. Вона є закономірним наслідком багатовікового прагнення українського народу. Демократизація суспільно-політичного життя дала можливість активізуватись національно-визвольному, демократичному руху, традиції якого виявилися усталеними в свідомості українського народу. Свою незалежність Україна здобула винятково за сприятливих внутрішніх і зовнішніх обставин. Здобуття суверенності державою відбулось без кровопролиття і мирним шляхом.

Після проголошення незалежності активізувалися процеси, пов'язані із запровадженням поста президента. Зумовлено це тим, що на той час в суспільстві та в політичному середовищі ширилися настрої запровадження нового для України інституту глави держави з метою зміцнення влади,

---

<sup>39</sup> Політичне становище України в 1990-х рр. [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16524/>.

дезорганізованої після розпаду СРСР<sup>40</sup>. Вважалось, що сильне президенство спроможне «прискорити темпи трансформації соціально-економічних відносин і створення дієвої системи державного механізму»<sup>41</sup>.

Відповідно до Закону «Про Президента Української РСР» від червня 1991 рік, Президент замислювався найвищою посадовою особою Української держави і главою виконавчої влади, але і Україна формально була парламентською республікою. Хоча по факту такою не була. З урахуванням цього можна ствердити, що закон передбачав запровадження в Україні парламентсько-президентської республіки. Однак насправді все було однозначно не так. Після прийняття «Закону про владу» форма правління з 1995- 1996 рр. – була президентською республікою. Закон передбачав наявність у структурі виконавчої влади поряд із президентом і прем'єр-міністра. Такий нюанс дозволив ствердити Кармазіній, що систему влади в Україні передбачалося вибудовувати за зразком напівпрезидентської республіки<sup>42</sup>.

Діяльність Президента почалася із формування Адміністрації Президента (Указ Президента №6 від 13.12.1991 р.). Проте деякі структурні підрозділи Адміністрації часом дублювали органи ЦК, що викликало підозру і скепсис в середині тодішнього суспільства. Втім Л. Кравчук зміг окреслити «правила гри» для владних органів. І тим самим заявляв свою прихильність принципу розподілу влади. Президент висловлювався за те, щоб «без зволікань закріпити й конкретизувати в Конституції принцип декларації про розподіл влади, зокрема на законодавчу і виконавчу»<sup>43</sup>, визначити функції власне Президента й Кабінету Міністрів.

---

<sup>40</sup> Бостан С. К. Форма правління незалежної української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи / С. К. Бостан // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. – 2002. – № 4. – С. 3–11.

<sup>41</sup> Кудряченко А. Конституціоналізація президентури в Україні / А. Кудряченко // Конституційний процес в Україні і політичні партії. – К., 1996. – 52 с.

<sup>42</sup> Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / Кармазіна М. С.. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007. – 365 с. – (ISBN 978-966-02-4303-3).

<sup>43</sup> Леонід Кравчук: „Є така держава – Україна”. – С.42.

Прагнучи зміцнити повноваження Президента Леонід Кравчук у 1992 р. заснував Державну думу України – консультативний орган при Президентові. Проте утворення органу влади, який не передбачено викликав потужний спротив мас. Думу було розформовано того ж року під тиском Верховної Ради.

Так до серпня 1991 року політичні партії та організації в Україні умовно ділили на дві групи: комуністичну та антикомуністичну. Після ж проголошення незалежності України блок антикомуністичних сил розпався, оскільки, головна мета була досягнута. І тому вузькопартійні інтереси та завдання стали в пріоритеті еліт. І вже наприкінці 2000 року в Україні було зареєстровано більше ніж 100 політичних партій і організацій. Розмаїття партій та організацій зумовлено незавершеністю процесу структуризації українського суспільства, гострою боротьбою всередині партій за лідерство, що часто призводило до розколів, виникнення регіональних партій тощо.

Із отриманням незалежності почали розбудовувати законодавчу систему України. Базою слугувала радянська система врегулювання законодавчих процесів. 8 жовтня 1991 року набув чинності закон «Про громадянство України»<sup>44</sup>. А вже згодом почався масовий обмін радянських паспортів на українські. 7 листопада 1991 року Верховна Рада України затвердила закон «Про державний кордон»<sup>45</sup> і в грудні того ж року було створено Державний митний комітет України. Почали формувати прикордонні і митні служби.

Україна першою з держав СНД почала створювати власні збройні сили<sup>46</sup>. Л.Кравчук наголосив: "Гарантом незалежності України мають стати її власні збройні сили". Вже 3 січня 1992 р. почалося прийняття присяги на вірність

---

<sup>44</sup> Президент України Закон України Про громадянство України [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

<sup>45</sup> Президент України Закон України Про державний кордон України [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.

<sup>46</sup> Президент У. Закон України Про військовий обов'язок і військову службу [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.

народу України. Це рішення викликало велику протидію. З боку командуючого об'єднаними силами СНД маршала Шапошникова. Гостро це питання стояло під час Всеармійської наради в Москві.

Болючою виявилась проблема Чорноморського флоту. Влітку 1992 року в Ялті президенти України й Росії домовились про існування Спільного флоту<sup>47</sup> до 1995 р., і що він буде знаходити під спільним командуванням обох президентів.

Внутрішньополітичне життя України визначали розбіжності між полярними політичними силами. Дискусії точилися з таких ключових питань, як ринкова чи планова соціалістична економіка, незалежна Україна чи відродження Союзу тощо. Усе це знижувало ефективність діяльності Верховної Ради, уряду, місцевих органів влади.

Верховна Рада, 13 жовтня 1992 р., затвердила прем'єр-міністром Л. Кучму. Для виходу зі складного становища у народному господарстві пропонувалося провести комплексні заходи в середині країни прем'єр-міністром Л. Кучма у травні 1993 р. зажадав у Верховної Ради додаткових повноважень. Пропонувалося запровадити спеціальний режим управління економікою країни, підпорядкувати уряду Національний банк, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, здійснити подвійне підпорядкування держадміністрацій на місцях, надати право Кабінету Міністрів видавати декрети до травня 1994 р.<sup>48</sup> Президент був проти прем'єрських пропозицій, оскільки вони суттєво б звузили його повноваження.

Верховна Рада відхилила ці пропозиції, але й уряд не отримав надзвичайних повноважень. Ситуація зайшла в глухий кут. За цих умов 7

---

<sup>47</sup> Президент У. Угода між Україною та Російською Федерацією щодо Чорноморського флоту (укр/рос) [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643\\_082](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_082).

<sup>48</sup> Економіка України в умовах незалежності: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: [http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom\\_history/24818/](http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_history/24818/).

червня 1993 р. розпочався страйк шахтарів Донбасу<sup>49</sup>, який перекинувся на інші галузі промисловості.

У цей час Верховна Рада прийняла постанову про референдум щодо довіри Президенту і вищому законодавчому органу держави. Завдяки цьому вдалося ослабити соціальне напруження і припинити страйк. Згодом рішення про референдум Верховна Рада відмінила, але у вересні 1993 р. постановила провести дострокові вибори в парламент навесні 1994 р. і вибори Президента — у червні того ж року<sup>50</sup>.

Політична ситуація в Україні у перші роки незалежності залишалася напруженою. Нова влада, проголосивши програмні орієнтири своєї політики, не змогла виробити чіткої концепції державотворення; не змогла об'єднати та згуртувати політичні сили; не змогла згуртувати народні маси.

Тому бачимо, що на початках становлення самостійної держави, форма правління в країні була – парламентсько-президентська республіка. Хоча вона мала багато прихильників, так само були і противники такої організації влади, через це між двома таборами точилась перманентна боротьба щодо вибору «правильної» форми правління. Саме ця боротьба вносила розкол у відносини політичних еліт, нестабільність влади і боротьбу за її утримання.

Загалом, якщо поглянути на інститут представництва президента Л. Кравчука, то можна зазначити, що його функціонування стало одним із проявів слабкості його політики. Найпершими вразливими місцями є уникненням жорсткої «фільтрації» кадрів на посади.

Якщо ж розглядати економічний аспект, то слід зауважити, що деградаційні процеси, зокрема – у важкій промисловості, невпинно набирали обертів ще за часів існування СРСР, і були пов'язані насамперед із

---

<sup>49</sup> Танцюра В.І. Політична історія України: Навчальний посібник / Танцюра В.І.. – Київ: Академвидав, 2008. – 552 с.

<sup>50</sup> 25 років незалежності України: головні події з життя країни [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/nezavisimost-745049.html>.

використанням на підприємствах застарілого (часто довоєнного) обладнання та відсутністю при цьому волі та коштів на їх технічну модернізацію з боку союзного керівництва. Втім, деградація зумовлювалася й іншими чинниками, серед яких слід назвати некомпетентність людей, які опинилися при владі, їхню жагу стрімкого збагачення за рахунок суспільства в умовах законодавчого вакууму, що утворився після розвалу СРСР; непродуманість політики, в результаті якої так і не з'явилися науково вивірені розробки щодо стратегії й тактики реструктуризації економіки республіки – «економічного уламка» нещодавно єдиного, вкрай централізованого загальносоюзного економічного комплексу, та запуску механізмів, які б забезпечили становлення та розвиток у країні ринкової економіки.<sup>51</sup>

Тому саме така політично-економічна нестабільність привела до передчасного складення своїх повноважень Л. Кравчуком. Саме такі невирішені питання, як до прикладу, політичних питань: організації влади – конфігурації сил між гілками влади, політична стабільність між провладною елітою та контрелітою, становлення «правил гри» системи, – і так само економічна нестабільність: інфляція, страйки, ріст цін на продовольчі товари, – які, по суті, і не могли бути вирішеними так швидко, призвели до зміни політичної влади в країні. Прихід Л. Кучми означав новий період становлення незалежної держави України.

## **2.2. Період правління Леоніда Кучми та його реформи (1995-2004)**

У напруженій політичній боротьбі відбувалися президентські вибори влітку 1994 року, на яких балотувалося 11. Проте у другому турі переміг Л. Кучма, який набрав 14 млн 660 тис. голосів (52%), а Л. Кравчук 12 млн 100 тис. голосів (45%).<sup>52</sup>

---

<sup>51</sup> Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / Кармазіна М. С.. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007. – 365 с. – (ISBN 978-966-02-4303-3).

<sup>52</sup> Танцюра В.І. Політична історія України: Навчальний посібник / Танцюра В.І.. – Київ: Академвидав, 2008. – 552 с.



У 1994-му, після обрання на президентську посаду, Л. Кучма ще тільки приймав «Присягу на вірність народові України». Її текст мав засвідчити найблагородніший настрій новообраного Президента, зорієнтованого на те, щоб забезпечити громадянам України безпеку, мир, соціальний захист, стабільність, створити умови для «культурного розвитку і достойного життя на рідній землі»<sup>53</sup>.

Пріоритетами президентової політики були: відновлення законності, реформування економіки, консолідації нації, розвиток місцевого самоврядування, розширення прав відповідальності регіонів, коригування зовнішньополітичного курсу.<sup>54</sup>

У сфері зовнішньої політики України Президент Леонід Кучма притримувався тактики «багатовекторності», адже йому вдавалось підтримувати тісні відносини із Заходом<sup>55</sup> і східним сусідом – Росією.

Вже у грудні 1994 року США, Велика Британія, Росія, Франція та Китай підписали меморандум про гарантії безпеки України – документ, який фіксував без'ядерний статус Києва в обмін на запевнення його захисту. Саме цей документ дав змогу Україні остаточно встановити конструктивні стосунки з Заходом. Дещо довше тривали пошуки взаєморозуміння з Росією.

Що ж стосується внутрішньої політики Президента, то і тут він притримувався політики «багатовекторності». Під час виборчої кампанії майбутній Президент використовував проросійські лозунги, «повернення до соціалізму». Його підтримували ліві сили. Але після отримання політичної влади Президент почав набирати команду, яка складалась із представників нової української еліти – союзники із націонал-демократичного табору.

---

<sup>53</sup> Кучма Л. Вірю в український народ. – С.8.

<sup>54</sup> Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / Кармазіна М. С.. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007. – 365 с. – (ISBN 978-966-02-4303-3).

<sup>55</sup> Кучма доволен продвижением Украины в НАТО и Евросоюз [Електронний ресурс] // Корреспондент.net. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/71306-kuchma-dovolen-prodvizheniem-ukrainy-v-nato-i-evrosoyuz>.

Саме така конфігурація сил стала причиною незбалансованості системи влади, яка була незабаром подолана угодою між Президентом Л.Кучмою та спікером ВРУ О.Морозом, які підписали у червні 1995 року Конституційний договір про основні засади організації та функціонування державної влади та влади на місцях. Договір було анульовано із прийняттям Конституції України у червні 1996 року.

Під час першої каденції Л.Кучма мав плани провести ряд соціально-економічних реформ. У жовтні 1994 року Президент проголосив новий курс соціально-економічної політики. Головною метою курсу стало налагодження ринкових відносин в українській економіці.<sup>56</sup> Звичайно, що не всі ці напрями були реалізовані у повній мірі, тому що певні питання були заполітизовані і складні у короткочасному їх вирішенні.

Протягом перших років президентства Кучми було сформовано умови для появи на українському ринку фінансово-промислових груп, на базі яких згодом сформувалися сучасні бізнес-структури вітчизняних олігархів. У 1995 році в Україні запустили сертифікатну (або ж ваучерну) приватизацію.<sup>57</sup> Завдяки приватизації кожен громадянин держави мав отримати можливість стати ефективним власником колишніх державних підприємств. Але за висновками експертів, своїх цілей цей проєкт не досяг, однак дозволив формально роздержавити вагому частку економіки країни. Правда, назвати це реформування цивілізованим і демократичним було не можна. Величезна кількість підприємств приватизовувалася найближчим оточенням Л. Кучми, та і сам Президент не залишався в остронь від цього процесу. З'явилися нові політико-економічні клани (у Києві, Дніпрі, Донецьку), які ставали реальними "господарями" в Україні. Ще в більшій мірі посилювався процес зрощення політичної і економічної верхівки країни з кримінальними структурами, що прагнула до легалізації своєї діяльності.

---

<sup>56</sup> Бондаренко К. Леонід Кучма: портрет на фоні епохи. — Харків: Фоліо, 2007. — 636 с.

<sup>57</sup> Кучма розпочав олігархізацію, — політик [Електронний ресурс] // 24канал. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: [https://24tv.ua/kuchma\\_rozpochav\\_oligarhizatsiyu\\_politik\\_n605164](https://24tv.ua/kuchma_rozpochav_oligarhizatsiyu_politik_n605164).

Ще у 1996 році почалася реформа аграрного сектору, завдяки якій колишні колгоспні землі було розпайовано між селянами, що працювали на них.<sup>58</sup>

Завдяки налагодженню співпраці з західними фінансовими установами та стабілізації ситуації в економіці країни – показники інфляції з чотиризначних показників зменшилися до двозначних. На початок 1995 р. вдалося зупинити інфляцію на відмітці 12%, що означало подолання кризових процесів в економіці України. До 1998 р. рівень інфляції в Україні склав 6,7%. Значно знизилися темпи падіння промислового виробництва. Так, якщо в 1995 році зниження склало 11,5 %, то вже в 1996 р. – тільки 5,1 %. І ця тенденція набувала цілком сталого характеру.<sup>59</sup>

Також було проведено грошову реформу. У вересні 1996 р. була запроваджена національна грошова одиниця – гривня. Росли об'єми капіталовкладень. Почався процес стабілізації фінансової системи. Зросли надходження до державного бюджету, збільшився зовнішньоторговельний оборот країни.

Так перехід від планової до ринкової економіки, поява власної валюти – гривні, – земельна реформа, ваучерна приватизація – це все дало результат: вперше в Україні зростав ВВП. Захід називав Україну східноєвропейським економічним дивом.

На президентських виборах 1999 року впевнену перемогу знову отримав Л. Кучма. Експерти вказували, що в другому турі виборів було розіграно сценарій, який спрацював на російській виборах за три роки перед тим: конструктивний, в міру прозахідний президент проти комуністичної загрози реваншу. Завдяки використанню цих технологій Леонідові Кучмі вдалося стати

---

<sup>58</sup> Грохольская А. Леонид Кучма: президент 11-ти лет [Електронний ресурс] / Александра Грохольская // Точка.Net. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.tochka.net/50644-leonid-kuchma-prezident-11-ti-let/>.

<sup>59</sup> Хоменко С. Епоха Кучми: десять неоднозначних років [Електронний ресурс] / Святослав Хоменко // BBC.UA. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809\\_kuchma\\_epoch\\_sx](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx).

президентом вдруге за рахунок виборців тих регіонів, які голосували проти нього на виборах п'ятирічної давнини.<sup>60</sup>

У 2002 р. Президент виступив з новою програмою. Проте її зміст можна охарактеризувати, як констатація успіхів України, що були досягнуті до 2000 року.

В період між 2000-2002 рр. відбулося значне зростання економічних показників країни. Здійснилася реальна зміна форм власності. Стабілізувалася національна валюта, яка стала в повному об'ємі конвертованою. Зросла заробітна плата. Зник товарний дефіцит і наповнився національний ринок. Як наслідок, уже у 2000–2004 роках економіка України стала швидко видужувати і досягла найкращих показників за всю історію незалежності держави. Приріст ВВП досяг 10–12% на рік, державний борг не перевищував 12% від ВВП, сальдо зовнішньоторговельного балансу було стійко позитивним.<sup>61</sup>

Але разом з тим треба відмітити і те, що Л. Кучма був надто уважний до поширення інформації в інформаційному просторі<sup>62</sup>. А саме, слід зауважити, що 75%<sup>63</sup> українців вважало за головне джерело інформації саме телебачення. Власником трьох впливових тогочасних телеканалів: «СТБ», «ІСТV», «Новий канал», - був Віктор Пінчук – зять президента. Співвласником двох інших впливових каналів: «Інтер» та «Студія 1+1», – був Олександр Зінченко. Тому можна сказати, що інформаційний простір України був під контролем провладної сили. Так само слід пам'ятати, що під час другої каденції Кучми стався «Касетний скандал». Достеменно не відомо, хто реально був замовником

---

<sup>60</sup> Епоха Кучми: яким люди пам'ятають другого президента [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodnya.ua/politics/epoha-kuchmy-kakim-lyudi-pomnyat-vtorogo-prezidenta-1161711.html>.

<sup>61</sup> Мінфін [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/>.

<sup>62</sup> Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні(1991-2014) / Юрій Володимирович Мацієвський. – Чернівці: Книги XXI, 2016.

<sup>63</sup> Ukraine Parliamentary elections. Final report [Electronic resource] / OSCE. ODIHR. – Warsaw, 2002. – Accessed: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14947?download=true>. – Title from the screen.

вбивства і для чого, але існують підозри, що саме президент винний у смерті Гонгадзе.

Так само Кучма мав неформальний вплив над усіма гілками влади<sup>64</sup>. Так, до прикладу, він мав вплив на судову гілку влади, а саме він мав повноваження призначати голів судів, які в свою чергу ставали в особисту залежність до президента.

Фінансування, навчання, організація та інформаційна підтримка суддів здійснювалась Державною судовою адміністрацією, що не відповідало принципу поділу влади і призвело до поширення корупції та неефективності роботи судових установ.

Якщо ж брати законодавчу гілку влади, то цікавим було те, що, наприклад, у 2002 році була створена парламентська більшість з 9 пропрезидентських партій. Тому очевидно, що для забезпечення політичного впливу, Л. Кучма вдавався до неформальних методів впливу. Корупційний розподіл ресурсів та/або шантаж виявилися дієвими засобами забезпечення впливу.<sup>65</sup>

Тому, розглянувши ці десять років правління Леоніда Кучми, можна сказати, що ці десять років – є неоднозначними. Історичні факти та політичний аналіз періоду правління Л.Кучми показує, що політик проявив себе як добрий тактик, але поганий стратег.

Україна стала класичною корупційною країною, про що свідчить збагачення оточення Л. Кучми, побудова неформальних зв'язків, сильний політичний вплив, контроль над всіма гілками влади та ЗМІ. Була відсутня обґрунтована і зрозуміла для суспільства стратегічна орієнтація, яка негативно позначилась і на зовнішній політиці. Несправедливість і лицемірство,

---

<sup>64</sup> Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні(1991-2014) / Юрій Володимирович Мацієвський. – Чернівці: Книги XXI, 2016.

<sup>65</sup> Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні(1991-2014) / Юрій Володимирович Мацієвський. – Чернівці: Книги XXI, 2016.

пасивність і жадібність, скритність і однобічність поглядів – ось негативні сторони цього політика.

Але разом із тим, він є спокійним і врівноваженим, досвідчений і амбітний, комунікабельний та поміркований. Тому саме у період правління Кучми було досягнуто і певних позитивних результатів. Так до прикладу, стабілізація економіки, грошова реформа, не було серйозних етнічних конфліктів і локальних конфліктів. Проведені ряд реформ: земельна, реформа системи оподаткування.

### **2.3. Період правління Віктора Ющенка та його реформи (2005-2009)**

Прихід до влади Віктора Андрійовича відбувся у результаті перемоги «Помаранчевої революції» – мирного протесту проти фальсифікації результатів виборів Президента України 2004 року. У третьому турі виборів Віктор Ющенко набирає 51,99% голосів, тоді як його опонент Віктор Янукович – 44,2%.

Президент Ющенко проводив незалежну зовнішню політику<sup>66</sup>. На виборах 2004 року у передвиборчій програмі Ющенка "Десять кроків назустріч людям" не згадується НАТО, трансатлантична інтеграція або навіть ЄС ("Наша Україна" теж ніколи не згадувала НАТО в жодній зі своїх передвиборчих програм). Єдиною згадкою про зовнішню політику були нечіткі посилання на Росію та Білорусію (але не на СНД).<sup>67</sup>

Зовнішньополітичні орієнтири більшості учасників Помаранчевої революції натомість були сконцентровані на Євросоюзі. Здавалося, що достатньо здійснити «український прорив» і мета буде досягнута. Однак упродовж 2005–2010 рр. у дипломатичній реальності Україна продовжувала дотримуватися багатовекторного курсу. Через те, що В. Ющенко не спромігся

---

<sup>66</sup> С.В.Віднянський. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми р / С.В.Віднянський, А.Ю.Мартинів. // Український історичний журнал. – 2011.

<sup>67</sup> Кузьо Т. Зовнішня політика Віктора Ющенка: риторика без втілення в життя [Електронний ресурс] / Тарас Кузьо // Українська правда Блоги. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4b4b50a8e9efc/1>

налагодити альтернативні поставки енергоносіїв. Не зміг мобілізувати країну на запровадження енергоощадних технологій. Країна залишилася економічно залежною від Росії і тим самим і політично залежною.

Проте із часом Ющенко чітко назвав євроатлантичну інтеграцію головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Саме за часів Президента Ющенка було виконано велику підготовчу роботу до Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом<sup>68</sup>, закладено основи для майбутнього членства України в НАТО і ЄС. В 2005 році згідно до його Указу<sup>69</sup> було розпочато (і остаточно завершено в 2008 році) виведення українського миротворчого контингенту з Республіки Ірак. У серпні 2008<sup>70</sup> року він організував поїздку голів п'яти європейських держав до Тбілісі, врятувавши Грузію від російської окупації. Також Ющенко домігся скасування дискримінаційної поправки Джексона-Веніка. В 2008 році Україна стала повноправним членом СОТ.

Президент Ющенко був гарантом чесних виборів. Зокрема, в 2007 році Президентом було достроково припинено повноваження Верховної Ради України. Хоча у жодній політичній партії не трапилося стільки конфліктів, як у партії «Наша Україна». І ці конфлікти аж ніяк не свідчать про демократизм у її лавах. Вони лише вказували на те, що партійці не одностайні в оцінюванні політики, яку здійснювало керівництво, й сумнівалися, чи варто їм пов'язувати своє майбутнє з цією партією.<sup>71</sup>

---

<sup>68</sup> Дмитро Шурхало. Україна – ЄС: без асоціації, але з перспективами [Електронний ресурс] / Дмитро Шурхало // Радіо Свобода. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1895507.html>.

<sup>69</sup> Указ Президента України. Про заходи щодо виведення українського миротворчого контингенту з Республіки Ірак [Електронний ресурс] / Указ Президента України // Київ. – 13. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633/2005>

<sup>70</sup> Ющенко В. «Свобода варта того, щоб за неї боротися» [Електронний ресурс] / Віктор Ющенко // Насправді. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://naspravdi.org/yushchenko-tbilisi/>.

<sup>71</sup> Михальченко М. Від демократії до авторитаризму Аналіз президентства Віктора Ющенка / М. Михальченко, В. Бушанський. // Політичний менеджмент. – 2010. – С. 3–18.

8 грудня 2004 року було прийнято кілька законів, спрямованих на нормалізацію кризової політичної ситуації, що склалася після «Помаранчевої революції». Ці закони надали формі правління Української держави нової юридичної конфігурації. Після того як відбулась зміна конфігурацій сил, а саме відбулась зміна форми правління на парламентсько-президентський тип, оскільки, парламентські елементи стали домінувати над президентськими. Тобто президентські повноваження були обмежені. Так, наприклад, Президент України втратив право відправляти уряд у відставку, таким чином він став залежним від парламенту. Хоча Згідно з конституціями 1996 і 2006 років Ющенко отримав право призначати міністра закордонних справ і оборони, секретаря національної безпеки та оборони (НРБО) і голову Служби безпеки України. В результаті цього він отримав інституційний контроль над політикою безпеки України.

Ще однією з найголовніших реформ під час президенства Ющенко був план судової реформи. Це проєкт ЗУ «Про судоустрій і статус суддів України». Він вніс цей законопроєкт до Ради ще у грудні 2006 року, однак його так і не було прийнято навіть після закінчення президентського терміну: у травні 2010 року документ зняли з розгляду.<sup>72</sup>

Що ж стосується економічного поля в країні, то можемо сказати, що економічне зростання в Україні склало 3%. У 2006 і 2007 році економічний ріст складав 7%. У 2008 році – 2,3% внаслідок економічної кризи, а в 2009 році скоротилось майже на 15%. За час правління Ющенко, з 2005 і до 2008 років, Україна мобілізувала \$32,4 млрд. чистих прямих інвестицій. З них \$4,8 млрд. (або 15%) – це ціна реприватизованого заводу «Криворіжсталь». Інші інвестиції

---

<sup>72</sup> Світлана Сліпченко. З відтінком ностальгії: чи гарно Віктор Ющенко розуміється на економіці. [Електронний ресурс] / Світлана Сліпченко // VoxCheck. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/z-vidtinkom-nostalgiyi-chi-garno-viktor-yushhenko-rozumiyetsya-na-ekonomitsi-voxcheck/>.



переважно припадають на український банківський сектор, на який після «помаранчевої» революції звернули увагу міжнародні банки.<sup>73</sup>

В період з 2004 і до 2008 років, доходи Державного бюджету України збільшилися навіть більше ніж утричі: із 70,3 млрд. грн. у 2004 році до 231,7 млрд. грн. у 2008 році. Однак, за рахунок зростання цін (а вони за цей період зросли на 75%) реальне зростання бюджету склало 88,4% – тобто трохи менше, ніж вдвічі. Як свідчить статистика, протягом 2005-2010 не були створені мільйони робочих місць, а міжнародні резерви НБУ і до Ющенка були у досить гарному стані. Приплив інвестицій був ситуативним і, на жаль, не свідчив про суттєве покращення інвестиційного клімату. З 2004 до 2009 кількість працездатного населення зросла, але на сотні тисяч, а не мільйони: з 20,3 млн. у 2004 році до 20,97 млн. у 2008 році. Також безробіття скоротилось з 8,6% у 2004 до 6,4% у 2008 році, але зросло до 8,8% у 2009 році.<sup>74</sup>

Президент Ющенко протидіяв корупції. Президентом було відправлено Уряд Юлії Тимошенко і Голову РНБО Петра Порошенка у відставку. Президент був ініціатором антикорупційної реформи в Україні – впровадження Зовнішнього незалежного оцінювання. Індекс корупції в Україні<sup>75</sup> за часів Президента Ющенка мав найвищі показники.

Ющенко ніколи не зловживав повноваженнями, завжди дотримуючись принципу верховенства Закону України, а не закону примусу і сили. Цілком закономірно, що в 2005-2009 роках відбулося зниження рівня злочинності в Україні.

Віктор Андрійович проводив політику відновлення національної пам'яті. 28 листопада 2006 року Верховною Радою України було прийнято внесений

<sup>73</sup> Мінфін [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/>.

<sup>74</sup> Світлана Сліпченко. З відтінком ностальгії: чи гарно Віктор Ющенко розуміється на економіці. [Електронний ресурс] / Світлана Сліпченко // VoxCheck. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/z-vidtinkom-nostalgiyi-chi-garno-viktor-yushhenko-rozumiyetsya-na-ekonomitsi-voxcheck/>.

<sup>75</sup> <https://ti-ukraine.org/>

Президентом законопроект «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»<sup>76</sup> В січні 2009 року Президент Ющенко видав Указ щодо розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами в Україні. В січні 2010 року він підписав Указ «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті».<sup>77</sup> Одним із ключових напрямків внутрішньої політики Президента Ющенко була українізація. На момент завершення його каденції понад 80 відсотків учнів загальноосвітніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів проходили навчання українською мовою.

Протягом всього президентського терміну Віктор Ющенко послідовно відстоював свободу слова в Україні. За часів Ющенко в Україні була вільна преса без “темників” і цензури.<sup>78</sup>

Тому у підсумку, за правління Віктора Ющенко, демократія мала стати не фікцією, не профанацією виборів, а нормою. А для цього потрібно було: 1) змінити закон про вибори народних депутатів, запровадивши вибори за відкритими списками; 2) змінити закон про політичні партії, встановивши вимогу внутрішньопартійної демократії та прозорості фінансування політичних партій і рухів. Тільки ці два заходи сприяли б утвердженню політичної відповідальності. Адже відповідальність і демократія – нерозривні поняття. Прозорість діяльності політичних партій, безпосередня залежність партійної еліти від первинних осередків (а не навпаки) – це об'єктивно необхідні складники демократичного механізму.

Президент мусив протидіяти чотирьом викликам: 1) браку національної єдності, що проявлялось у протистоянні російської та української культур, церковному розколі і різному баченні громадськістю геополітичного розвитку;

<sup>76</sup> Про Голодомор 1932-1933 років в Україні [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>.

<sup>77</sup> Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>.

<sup>78</sup> Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні(1991-2014) / Юрій Володимирович Мацієвський. – Чернівці: Книги ХХІ, 2016.

2) нерозвиненості демократичних інститутів, автократичному характерові організації політичних партій і маргінальному становищу неурядових громадських організацій; 3) зростанню російського імперіалізму, що провокує внутрішньополітичні конфлікти в Україні; 4) тотальній корумпованості державних інститутів та економіки.

За п'ять років президентства В. Ющенко не знайшов гідної відповіді на жоден з цих викликів. Навпаки, в усіх напрямках внутрішньої і зовнішньої політики ситуація катастрофічно погіршилися.

#### **2.4. Період правління Віктора Януковича та його реформи (2010-2014)**

Прихід до влади Віктора Януковича відбувся у результаті перемоги його у другому турі Виборів Президента України 2010 року. За результатами Віктор Федорович набрав 48,95% голосів, тоді як його опонентка Юлія Тимошенко – 45,47%.

Після перемоги на президентських виборах В. Янукович зробив спробу перейти від зовнішньої політики, яка базувалася на партійних цінностях, до зовнішньої політики, що ґрунтується на національних інтересах. Тобто нова провладна команда взяла курс (або принаймні його задекларувала) на прагматичну політику, зняття конфронтаційних моментів і створення або відновлення клімату довіри у відносинах із закордонними партнерами, повернення віри у дієздатність України.

У 2010 р. зовнішня політика України позначена низкою змін та проявом нових тенденцій свого розвитку. По-перше, відбувся перехід від раніше стверженої В. Ющенком моделі одновекторної політики, заснованої на цілях та цінностях євроатлантичної та європейської інтеграції до політики багатовекторності. Але таку зміну немає підстав вважати поверненням до «політики багатовекторності» за часів президентства Л. Кучми. Вона є радше суттєвим поворотом зусиль вітчизняної зовнішньої політики та

зовнішньоекономічної діяльності у бік розвитку пріоритетних, особливих відносин переважно з одним партнером – Російською Федерацією.

По-друге, у сфері військової безпеки та співпраці Україна не лише де-факто, а й де-юре відмовилась від свого стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, визначеного Києвом ще у 1993 р. Він був замінений проголошенням позаблокової політики України, яка, в сучасних умовах, є певним анахронізмом епохи «холодної війни» і не несе за собою переваг та гарантій безпеки, що мають визнані міжнародним співтовариством нейтральні країни. Такий вибір змушує ставити питання як про ступінь самостійності Києва у виборі курсу безпеки країни, так і про військово-політичну спроможність забезпечити власний суверенітет.

По-третє, попри ці радикальні зміни, офіційно Київ продовжував стверджувати про свою відданість стратегічній меті держави – курсу на повноцінну європейську інтеграцію. Цей курс підтверджувався низкою дипломатичних кроків Президента В. Януковича та відповідною активністю МЗС України. Однак на цьому напрямі, окрім завершення раніше розпочатої процедури вступу в Європейське енергетичне співтовариство, суттєвих здобутків Києву досягти не вдалось. Окрім негативних чинників внутрішнього розвитку самого ЄС, гальмівними чинниками здобуття нових успіхів України в євроінтеграційній політиці будуть внутрішньополітичні аспекти розвитку демократії та забезпечення прав і свобод громадян України.

По-четверте, одним із рушіїв зовнішньополітичного курсу України став його явний і системний ревізіонізм щодо зовнішньої політики президента В. Ющенка, а почасти й Л. Кучми. Це особливо помітно як у сфері євроатлантичної інтеграції, так і в участі України в регіональній співпраці. Започатковані ще Л. Кучмою, а потім і В. Ющенком формати участі України в

регіональних організаціях (ЦЕІ, ГУАМ, СДВ) мінімізовані до формально-процедурних питань присутності в них України.<sup>79</sup>

В період, від жовтня 2010 – лютий 2014 роки, відбулось повернення до конституційних положень від 28 червня 1996 року, що змінило форму державного правління на президентсько-парламентську, при цьому можна стверджувати, що на цьому етапі вона набула максимально можливу політичну модель президентського характеру.

За зміною Основного Закону Президент мав право призначати, за згодою ВРУ, прем'єр-міністра та генерального прокурора. Мав право одноосібно припиняти їхні повноваження. Президент призначав за поданням прем'єр-міністра міністрів, керівників інших центральних органів виконавчої влади, а також голів місцевих державних адміністрацій. Припиняв їхні повноваження він міг одноосібно. Тобто, роль Верховної Ради у кадрових призначеннях була зведена до нуля. Особливо, якщо більшість парламенту підпорядкована президенту. Система стримувань і противаг перестала працювати. Таким чином, Янукович перебрав повний контроль над виконавчою владою.<sup>80</sup>

В Україні було практично знищене місцеве самоврядування, міста перетворені Януковичем на банкрутів. Міста не могли використовувати навіть власні гроші, оскільки їх фінанси були узурповані казначейством.

---

<sup>79</sup> Anatoliy Kruglashov. Foreign policy of Ukraine: unchangeable changes of priorities Зовнішня політика України-2010: незмінна мінливість пріоритетів [Електронний ресурс] / Anatoliy Kruglashov, Natylya Rotar, Ihor Melnychuk // ResearchGate – Режим доступу до ресурсу: [https://www.researchgate.net/publication/336072800\\_Foreign\\_policy\\_of\\_Ukraine\\_unchangeable\\_changes\\_of\\_priorities\\_Zovnisna\\_politika\\_Ukraini-2010\\_nezminna\\_minlivist\\_prioritetiv](https://www.researchgate.net/publication/336072800_Foreign_policy_of_Ukraine_unchangeable_changes_of_priorities_Zovnisna_politika_Ukraini-2010_nezminna_minlivist_prioritetiv).

<sup>80</sup> Олександр Радійчук. Уроки 2010-го: як четвертий президент став диктатором [Електронний ресурс] / Олександр Радійчук // Укрінформ. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2706089-uroki-2010ogo-ak-cetvertij-prezident-stav-diktatorom.html>.

Що ж стосується реформ, які були проведені В. Януковичем, то будучи тільки кандидатом на пост Президента, ціллю своїх повноважень виокремив як «повну модернізацію суспільного життя в Україні». <sup>81</sup>

Тому першим указом Президента Віктора Федоровича стало скорочення робочого штату і витрат на утримання Секретаріату президента на 20%. Цим же указом була повернута назва органу – Адміністрація президента України.

Наступним указом Президента став указ про створення Національного антикорупційного комітету, ціллю якого стало покращення ситуації в сфері боротьби з корупцією в Україні.

19 жовтня 2010 Віктор Янукович підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності». Закон скасовував ліцензування половини видів господарської діяльності.

3 грудня 2010 Віктор Янукович, всупереч численним протестам з боку дрібних підприємців і опозиції, підписав Податковий Кодекс України, виправлений з урахуванням внесених ним поправок. Прем'єр-міністр України Микола Азаров заявив, що новий Бюджетний кодекс передбачає, наприклад, скорочення місцевих податків втричі.

9 грудня 2010 Віктор Янукович дав старт адміністративній реформі, видавши указ «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади»<sup>82</sup>. В результаті 2/3 міністерств і відомств були розформовані.

3 лютого 2011 року Віктор Янукович підписав закони «Про доступ до публічної інформації»<sup>83</sup> та «Про інформацію»<sup>84</sup>.

---

<sup>81</sup> Реформи президента Януковича: повний список [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ukrayina/reformi-prezidenta-yanukovicha-povniy-spisok.html>.

<sup>82</sup> Про деякі питання щодо реалізації заходів, пов'язаних з оптимізацією системи центральних та місцевих органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277/2011-%D1%80%D0%BF#Text>.

<sup>83</sup> Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2939-17#Text>.

7 квітня 2011 року Віктор Янукович підписав Закон «Про засади запобігання і протидії корупції»<sup>85</sup>, який набрав чинності з 1 липня 2011 року, за винятком статей 11 і 12, що набули чинності з 1 січня 2012 року.

7 червня 2011 року Віктор Янукович, в рамках антикорупційних проєктів підписав закон, згідно з яким були скасовані технічний огляд і довіреності на легкові транспортні засоби. Чим істотно спростив легкові автоперевезення.

1 жовтня 2011 року вступив в силу Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»<sup>86</sup> (що має своїм змістом пенсійну реформу).

14 жовтня 2013 року президент Віктор Янукович своїм указом скасував військову повинність у формі проходження строкової служби в збройних силах, що передбачалося його передвиборною програмою.

Складно оцінити якість виконання соціально-економічних обіцянок Віктором Януковичем, які були озвучені у його передвиборчій програмі. Проте можна сказати, що за три роки правління Віктор Янукович виконав свою гарантію щорічного зростання ВВП. Бачимо, що ВВП на душу населення з 2956 дол. США у 2010 році зріс до 3104,68 дол. США у 2014 році.

Прослідкувавши динаміку зміни суми державного боргу, можемо сказати, що поступово борг зростав. Так у 2010 році сума боргу становила 54289,34 дол. США. А за 4 років сума зросла і склала 69811,9 дол.США. Так само збільшився і дефіцит бюджету на 22 тисячі із -54700 млн. грн. у 2010 році, сальдо 2014 року становило -72030,5 млн.грн.

---

<sup>84</sup> Про інформацію [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12#Text>.

<sup>85</sup> Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3206-17#Text>.

<sup>86</sup> Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3668-17#Text>.

Показники зайнятості населення змінились, вони стали вищими. Кількість безробітного населення у 2010 році становило 1784 тис., а у 2014 році вона склала 1847 тис. Середня зарплата зросла від 240 дол. на місяць у 2010 році, до 395 дол. на місяць у 2014 році. Прожитковий мінімум у 2010 році становив 875 грн, тоді як у 2014 році він вже становив 1176 грн. на місяць. А що стосується рівності розподілу ресурсів серед громадян можемо зауважити, що індекс змінився і він став покращуватись.

Що ж стосується категорій експорту і імпорту то майже завжди показники імпорту перевищували показники експорту. Проте у 2014 році показники експорту становили 65423 проти показників імпорту 60802 дол. США.

З 2010 року сальдо міграції ставало ще більш і більш позитивним. У 2010 році було зареєстровано показник 16133, а протягом років він збільшувався до 61844 людини у 2012 році.

Тому у підсумку маємо те, що за президентства В.Януковича відбувалось встановлення політичної диктатури, відбувались розправи над політичними суперниками за допомогою використання державного апарату. Лідери політичної опозиції Луценко і Тимошенко були відправленні за ґрати. Посилювався репресивний апарат, тиск на свободу слова і незалежні засоби масової інформації. Кількість правоохоронців Україні майже вдвічі перевищувала кількість військових – 300 тисяч, проти 180 тисяч.

Режим Януковича можна охарактеризувати як персоналістський авторитаризм, зважаючи на його становлення незалежно від початкової підтримки бізнес-магнатами чи олігархами зі східного регіону Донбасу, такими як Ринат Ахметов. Натомість, пізня фаза президентства Віктора Януковича була відзначена тотальним пануванням його довірених осіб та близьких родичів на чолі з його старшим сином Олександром Януковичем. Відкрита політична конкуренція придушувалася за допомогою політизованих органів прокуратури та шляхом ув'язнення ключових лідерів опозиції. При цьому лівова частка



державних коштів та приватних бізнес-структур контролювалися «сім'єю» Януковича.

## **2.5. Період правління Петра Порошенка та його реформи (2014-2019)**

За результатами Виборів Президента України, у першому ж турі, із результатом 54,7%, перемагає Петро Олексійович. Серед тих, хто також взяв участь у виборах, на другому місці опинилась Юлія Тимошенко із результатом 12,81%.

У своїй передвиборчій програмі, майбутній Президент оголосив рух у напрямку до ЄС та НАТО, досягнення газової незалежності від Російської Федерації та створення міжнародної коаліції на підтримку України проти російської агресії. Були дані такі обіцянки щодо: підписання Асоціації з ЄС, набуття Україною безвізового режиму із ЄС та підписання міжнародного договору, який прийшов би на зміну Будапештському меморандуму.<sup>87</sup>

Що ж стосується Угоди з ЄС та безвізового режиму для України, обіцянки Президента були виконанні. Вже 27 червня 2014 року Президент підписав економічну частину Угоди про асоціацію України з ЄС у Брюсселі. Що ж стосується безвізового режиму, то 17 травня 2017 року був підписаний закон та набрав чинності з 11 червня того ж року.

Після інавгурації Порошенка так само зовнішня політика була багатовекторною. Петро Порошенко намагався налагодити зв'язок із Заходом. Він підіймав питання членства в НАТО. І вже у 2015 році Україна взяла курс на поглиблення співпраці з організацією. Проте зовнішня політика, заради мирного врегулювання конфлікту на території Донецької та Луганської області, була так само направлена на Схід. Але, не зважаючи на спроби України врегулювання російсько-українських відносин, агресія зі сторони Росії продовжувалась.

---

<sup>87</sup> Порошенко П. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Петра Порошенка / Петро Порошенко. – 2014.

Що ж стосується розподілу влади між трикутником «президент-парламент-прем'єр-міністр», то від лютого 2014 року відбулось повернення до парламентсько-президентського типу правління. Відбулось повернення форми державного правління за редакцією Конституції від 8 грудня 2004 року. Тепер президент мав право подавати кандидатури тільки міністра оборони та закордонних справ. Претендентів на посади інших міністрів до Верховної Ради треба було вносити прем'єр-міністру. Президент більше не мав права звільнити уряд чи окремого міністра. Також президент отримав право підписувати, ухвалені Верховною Радою закони.<sup>88</sup>

Президент Петро Порошенко у своєму зверненні до українців, 25 серпня 2014 року, оголосив про розпуск парламенту, оскільки коаліція розпалась, а впродовж 30 днів нової не було утворено.<sup>89</sup>

26 жовтня відбулися нові вибори до Верховної Ради, на яких більшість голосів отримали партії «Народний фронт» та «Блок Петра Порошенка». А вже в листопаді була утворена нова коаліція між «БПП», «Народним фронтом», «Батьківщиною», «Самопоміччю» та «Радикальною партією Олега Ляшка». Проте після чергової політичної кризи, у 2016 році президент відправив у відставку тогочасного прем'єр-міністра А.Яценюка, і новим головою уряду став В.Гройсман.<sup>90</sup>

Щодо реформ, які були проваджені за президентства Петра Порошенка, можна віднести такі як: децентралізація, декомунізація, поліцейська реформа, судова реформа, оборона реформа і тд.

---

<sup>88</sup> Червоненко В. Які повноваження отримав президент Порошенко [Електронний ресурс] / Віталій Червоненко // ВВС Україна. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140610\\_poroshenko\\_presidential\\_powers\\_vc](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140610_poroshenko_presidential_powers_vc).

<sup>89</sup> Порошенко розпустив Раду і призначив вибори на 26 жовтня [Електронний ресурс] // ZN, UA. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [https://dt.ua/POLITICS/poroshenko-rozpustiv-parlament-149374\\_.html](https://dt.ua/POLITICS/poroshenko-rozpustiv-parlament-149374_.html).

<sup>90</sup> Олена Рощенко. За Гройсмана-прем'єра проголосували лише 206 членів нової коаліції [Електронний ресурс] / Олена Рощенко // Українська правда. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/04/14/7105473/>.

1 квітня 2014 року почалась реформа децентралізації. Реформа триває і досі через комплексність всього процесу. Проте можна визначити, що у результаті місцеві бюджети зросли у 1,5 рази. Що дало змогу направити фінанси на вирішення місцевих проблем, як до прикладу, ремонт доріг і тд.<sup>91</sup> Так само при реалізації реформи органи місцевого самоврядування отримали змогу самостійно приймати рішення і здійснювати контроль у сфері містобудівної діяльності та архітектурно-будівельній сфері. Проте деякі зміни в частині децентралізації досі ще не схвалені. І через це залишається купі нюансів щодо того, кому належить влада на місцях. Крім того, процес реформування гальмує і те, що ВР відхилила законопроект про вдосконалення процесу призначення перших місцевих виборів у територіальних громадах.

15 травня 2015 року президентом затверджено «декомунізаційний пакет законів»: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки»<sup>92</sup>, «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режимів 1917—1991 років»<sup>93</sup>, «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»<sup>94</sup> та «Про увічнення перемоги над нацистами у Другій світовій війні 1939—1945 років»<sup>95</sup>.

---

<sup>91</sup> Мінфін [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/>.

<sup>92</sup> Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.

<sup>93</sup> Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режимів 1917—1991 років [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.

<sup>94</sup> Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>.

<sup>95</sup> Про увічнення перемоги над нацистами у Другій світовій війні 1939—1945 років [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.

Документами засуджується комуністичний режим, забороняється радянська символіка.<sup>96</sup>

Так само із поданням Петра Порошенко Верховна Рада ухвалила пакет антикорупційних законів 14 жовтня 2014 р. Цими законами, зокрема, передбачено запобігання корупції, створення НАЗК, створення НАБУ і тд.

Проте, оскільки, Закон України «Про очищення влади»<sup>97</sup> було прийнято у вересні 2014 року, та люстрації, як такої, не відбулося, і навряд чи її можливо провести, бо причетність до корупції і покарання має визначати суд. Схожий висновок зробила Венеціанська комісія. Загалом Комісія позитивно оцінила закон. Проте застерегла про ризики порушення прав людини при проведенні люстрації за відсутністю відповідного висновку суду: «відомості про осіб, які підлягають люстрації, повинні бути опубліковані тільки після остаточного рішення суду», зазначено у звіті Комісії (стаття 101)<sup>98</sup>.

11 квітня 2015 року Президент Порошенко ініціював законопроект про створення Національної поліції. Президент заявив, що: «це буде не лише перетворення міліції на поліцію, це буде інше обличчя правоохоронних органів». Загалом службу проходило 68 тисяч правоохоронців і 90% її успішно пройшли. Проте через те, що ті, хто зазнав невдачі просто відновлювалися через суди, то процес реформування міліції вважають дуже неоднозначним.<sup>99</sup>

---

<sup>96</sup> Дорош С. Порошенко підписав закони про декомунізацію [Електронний ресурс] / Світлана Дорош // ВВС Україна. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515\\_decommunisation\\_laws\\_signing\\_sd](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515_decommunisation_laws_signing_sd).

<sup>97</sup> Про очищення влади [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1682-18#Text>.

<sup>98</sup> Екватор Президента. Які обіцянки виконав Петро Порошенко за першу половину строку [Електронний ресурс] // VoxUkraine. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/ekvator-presidenta-ua/>.

<sup>99</sup> Порошенко підписав закон про поліцію [Електронний ресурс] // Obozrevatel. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.obozrevatel.com/politics/64832-poroshenko-podpisal-zakon-o-politsii.htm>.

9 вересня 2016 року Рада з питань судової реформи схвалила проєкт закону «Про Вищу раду правосуддя»<sup>100</sup>, що дозволило імплементувати конституційні зміни щодо правосуддя. 23 вересня Порошенко вніс до Ради проєкт закону про Вищу раду правосуддя.

2 червня Верховна Рада прийняла зміни до Конституції в частині правосуддя та закон «Про судоустрій та статус суддів»<sup>101</sup>. Законом передбачається створення замість Вищої ради юстиції Вищої ради правосуддя, яка матиме ширші повноваження.

Умовно обіцянки президента щодо армії та оборони можна розділити на дві сфери: реформування правоохоронної системи та збільшення витрат на армію. Витрати на армію зросли з 1% ВВП у 2013 до 2,8% ВВП у 2015 році. Відбулося значне збільшення капітальних витрат за статтею «системи озброєння» з 0,045% ВВП у 2013 році до 0,276% у 2015 році.<sup>102</sup>

Що ж стосується економічного розвитку в Україні то можемо побачити, як ВВП на душу населення з 2014 року, який становив 3104 дол. Зріс, після кризи, до 3225 у 2019 році.

Проте сума державного боргу значно зросла. Так у 2013 році сума боргу становила 73110 дол. США. А за 6 років сума зросла на 11 тисяч, і склала 84364 дол.США. Так само збільшився і дефіцит бюджету із -63590,3 млн. грн. у 2013 році, сальдо 2019 року становило -84316,4 млн.грн.

Показники охорони праці змінились, вони стали вищими. Кількість безробітного населення у 2019 році становило 1489,9 тис. – це на 360,2 тис менше, ніж у 2014 році. Середня зарплата зросла від 173 дол. На місяць у 2016 році, до 332,5 дол. на місяць у 2019 році. Прожитковий мінімум у 2014 році

---

<sup>100</sup> Про Вищу раду правосуддя [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1798-19#Text>.

<sup>101</sup> Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

<sup>102</sup> Мінфін [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/>.

становив 1176 грн, тоді як у 2019 році він вже становив 2027 грн. на місяць. А що стосується рівності розподілу ресурсів серед громадян можемо зауважити, що індекс не змінився.

Що ж стосується категорій експорту і імпорту, показники 2013 року були такими: експорт перевищував показники імпорту. Проте вони змінились – імпорт товару у 2014 році перевищував показники експорту, 42583 і 46648 дол. США відповідно, що було викликано конфліктом між Україною та Росією. До 2019 року показники так і залишились такими, що імпорт перевищував експорт.

Цікаво, що з 2015 року сальдо міграції складало 9250, що означало, що приїжджих громадян стало на 9250 більше. Додаткове сальдо міграції так само можемо спостерігати і впродовж наступних років. У 2019 році сальдо було так само позитивним і дорівнювало 21512 новоприбулих людей.

Згідно з соціологічним опитуванням, проведеним групою Q&Q, з 1-го по 14-те червня 2014 року, Порошенко займав провідну позицію серед політиків після виборів. Близько 53% опитуваних готові були віддати свій голос за кандидатуру Петра Порошенка. Цікаво також, що першу позицію за рівнем довіри серед громадян України так само займав Петро Порошенко.

Наприкінці 2015 року рейтинг Петра Порошенка почав різко падати. На початку 2016 року було проведено дослідження КМІС, яке показало такі результати: на перше місце в президентському рейтингу вийшла Юлія Тимошенко, на другу – Петро Порошенко. За Тимошенко готові були проголосувати 12,4% громадян, а за Порошенка – 8,8.

Так само, під час опитування було виявлено, що 87% громадян були незадоволені погіршенням соціально-економічної ситуації в країні. 33,2% опитуваних вважали винними в цьому прем'єр-міністра А. Яценюка, 24% – президента Порошенка.

У квітні 2019 р. опитування КМІС показувало, що за Петра Порошенка готові проголосувати 25,4% респондентів, тоді як за його опонента Володимира Зеленського – 72%. Крім того, 2,4% відповіли, що зіпсують бюлетень.<sup>103</sup>

---

<sup>103</sup> КМІС. Моніторинг електоральних настроїв українців [Електронний ресурс] / КМІС, Центр Разумкова, Соціологічна група Рейтинг // КМІС. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=838&page=9&y=2019>.

## РОЗДІЛ III. ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НА ДЕМОКРАТІЮ В УКРАЇНІ.

### 3.1. Огляд дослідницької моделі.

Розглянувши усю теоретичну базу дослідження пропоную тепер перейти до практичного розділу. В третьому розділі розглянемо спроектовані нами моделі і пояснимо їх.

Отож, за допомогою статистичної програми R, ми підтвердимо або спростуємо нашу гіпотезу. Нагадаю:

*Гіпотеза нашого дослідження –  $H_0$  – економічне зростання сприяє демократичному зростанню.*

За допомогою регресійної моделі, спочатку були побудовані апробаційні, пілотні моделі і проаналізовано зв'язок між декількома незалежними змінними (регресорами/предикторами) та залежною змінною за каденції Леоніда Кучми.

Ми виокремили залежну змінну дослідження – демократія, яку виразили через показники Freedom House. Та незалежні змінні через такі як: ВВП на душу населення, індекс Джині, закордонні інвестиції.

Далі ми побудували 3 моделі в R. Перша модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita); другу модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita) та закордонних інвестицій (FDI); третю модель – залежність показника рівня демократії (Freedom House) від ВВП на душу населення (GDP per capita), закордонних інвестицій (FDI) та показника нерівності у суспільстві (GINI index).

Тому з цих трьох моделей бачимо, що гіпотезу  $H_0$  спростовано, і економічне зростання не сприяло демократичному розвитку. Проте, якщо поглянути на направленість зв'язку між змінними, то чітко бачимо, що тільки



іноземні інвестиції сприяють збільшенню рівня демократії, тоді як решта змінних має обернений зв'язок.

Далі, після отриманих результатів від пілотних моделей, ми побудуємо головну модель дослідження, де залежна змінна – показники Political Rights (Freedom House Index), а незалежні змінні: GDP per capita, Foreign direct investment, net, mln, Economic Freedom, Corruption Perceptions Index, GINI index, Expenditure on tertiary education (% of government expenditure on education), KOF Globalization Index, Urban Population Index, Press Freedom Index, Current Health Expenditure (CHE) per Capita in US\$.

Маємо дві моделі, які мають свої предиктори, що здійснюють найбільший вплив на нашу залежну змінну. І тому, маємо такі результати (рис.10):

Model Summary<sup>c</sup>

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	,800 <sup>a</sup>	,639	,612	,37071	,639	23,045	1	13	,000	
2	,872 <sup>b</sup>	,761	,721	,31425	,121	6,091	1	12	,030	1,489

a. Predictors: (Constant), Press Freedom Index

b. Predictors: (Constant), Press Freedom Index, Expenditure on tertiary education (% of government expenditure on education)

c. Dependent Variable: Political Rights (Freedom House Index)

**Рис.10.** Моделі залежності показника Freedom House Index від економічно-соціальних показників

**Джерело:** моделі залежності показника Freedom House Index від економічно-соціальних показників, таблиця розроблена автором, за допомогою програми R

З першої таблиці випливає, що залучення змінних в розрахунках вироблялося за 2 кроки, тобто змінні: Press Freedom Index, Expenditure on tertiary education (% of government expenditure on education) впроваджувалися в рівняння регресії. Для кожного кроку відбувається висновок коефіцієнтів множинної регресії, заходи визначеності.

До вказаних результатів поступово приєднуються результати (рис.11) розрахунку дисперсії. Також, поступово виробляється висновок відповідних коефіцієнтів регресії і значимість їх відмінності від нуля.

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,275	,318		7,145	,000
	Press Freedom Index	,039	,008	,800	4,800	,000
2	(Constant)	-,670	1,223		-,547	,594
	Press Freedom Index	,032	,007	,665	4,394	,001
	Expenditure on tertiary education (% of government expenditure on education)	,102	,041	,374	2,468	,030

a. Dependent Variable: Political Rights (Freedom House Index)

### Рис.11. Результати моделі в R

**Джерело:** результати моделі в R, таблиця розроблена автором, за допомогою програми R

Додатково для кожного кроку аналізуються виключені змінні. У вищенаведеній таблиці в поясненнях потребують лише коефіцієнти  $\beta$ . Це – регресивні коефіцієнти, стандартизовані відповідної області значень, вони вказують на важливість незалежних змінних, залучених в регресійне рівняння.

У рядку результатів розрахунку моделі наведені значення R-squared і Adjusted R-squared. У першому випадку мова йде про т.зв. коефіцієнти детермінації. Чим ближче значення коефіцієнта детермінації до 1, тим точніше модель описує дані. Ця інтерпретація повністю застосовна для випадку простої регресії, коли модель включає лише один предиктор ( $R^2$  буде являти собою просто зведений в квадрат коефіцієнт кореляції між  $y$  і  $x$ ). Однак при включенні в модель декількох незалежних змінних, з такою інтерпретацією  $R^2$  слід бути дуже обережним. Справа в тому, що значення  $R^2$  завжди буде зростати при збільшенні числа предикторів в моделі, навіть якщо деякі з цих предикторів не мають тісного зв'язку з залежною змінною.

У рядку результатів регресійного аналізу представлено значення Residual standard error – стандартне відхилення залишків моделі.

Так, в нашому прикладі,  $RSE = 0,37$  та  $0,31$ , з чого випливає, що в середньому спостерігаються значення змінних відрізняються від істинних значень на  $0,37$  та  $0,31$ . Очевидно, що чим менше значення  $RSE$ , тим точніше модель описує аналізовані дані.

Рівняння 2 регресій для прогнозування виглядає наступним чином (рис.12):

$Y_i = 2,28 + 0.039 * \beta_i + \varepsilon_i$
$Y_i = -0,67 + 0.032 * \beta_i + 0,102 * \beta_i + \varepsilon_i$

**Рис.12.** Рівняння 2 регресій

**Джерело:** таблиця розроблена автором, за результатами програми R

Тепер ми не тільки можемо пояснити залежності змінних одна від одної, а ще і спрогнозувати ту чи ту подію. Подивитись, як може змінитись індекс Freedom House Index при зміні: в першій моделі – ПЗІ в Україні; в другій моделі – витрат на освітню сферу чи покращення показників вільної преси.

Спробуємо підставити значення витрат на освітню сферу та покращення показників вільної преси в Україні. Припустимо, що у 2025 році держава витратить 40% від ВВП на освітню сферу, а показники вільної преси погіршаться до 47 пунктів. Підставивши у рівняння числа, отримаємо рівняння (рис.13):

$Y_i = -0,67 + 0.032 * 47 + 0,102 * 40 + \varepsilon_i$
$Y_i = 5,634 + \varepsilon_i$

**Рис.13.** Розрахунки та результати імовірної події

**Джерело:** таблиця розроблена автором, за результатами програми R

Показник **5,634** – імовірний показник Freedom House Index у 2025 році, при умові, що держава витратить 40% від ВВП на освітню сферу, а показники вільної преси погіршаться до 47 пунктів.

Або якщо припустити і підставити такі значення витрат на освітню сферу та покращення показників вільної преси в Україні. Припустимо, що у 2027 році держава витратить 35% від ВВП на освітню сферу, а показники вільної преси покращаться до 36 пунктів. Підставивши у рівняння числа, отримаємо таке рівняння (рис.14):

$Y_i = -0,67 + 0,032 * 36 + 0,102 * 35 + \varepsilon_i$
<b><math>Y_i = 4,052 + \varepsilon_i</math></b>

**Рис.14.** Розрахунки та результати імовірної події №2

**Джерело:** таблиця розроблена автором, за результатами програми R

Показник **4,052** – імовірний показник Freedom House Index у 2025 році, при умові, що держава витратить 35% від ВВП на освітню сферу, а показники вільної преси покращаться до 36 пунктів.

## ВИСНОВКИ

Робота представлена у трьох розділах: два з яких – це теоретична база дослідження, один – практична частина дослідження.

На початку роботи ми дійшли висновку, що немає чіткої думки, чи демократія передує, слідує чи з'являється одночасно із зростанням добробуту.

Підсумовуючи все вище викладене, можна сказати, що розвиток економіки та демократії – їх одночасний чи почерговий, залежить від обставин, в яких вони розвиваються. Адже економіка і демократія мають як спільні характеристики (середовище, актори, правила), так і відмінні, які суперечать одна одній (рівноправ'я, передбачуваність) або є взаємооберненими (свобода та рівноправ'я). Є країни, які мають передумови закріплення і розвитку демократії. Є такі країни, які мають розвинений економічний потенціал. Але все залежить від управлінців у той чи той період влади або умов, в яких знаходяться дійові актори. Кожна країна, на мою думку, має власний шлях становлення і розвитку взаємодії економіки і демократії. За допомогою спостереження і аналізу вченим вдалось виокремити певні закономірності і схожості. Виокремити періоди домінування тої чи тої економічної чи демократичної сили. Економіка може сприяти становленню демократії, демократія може сприяти становленню економіки, демократія і економіка можуть розвиватись одночасно або разом, або по окремоті.

Надалі, в роботі, було розглянуто динаміку стану політичної, економічної та соціальної ситуації в Україні. За роки незалежності розвиток усіх цих сфер можна охарактеризувати як суперечливими та неоднозначними. Кожен із Президентів України мав своє бачення розвитку незалежної держави, свій політичний курс і свою візію розвитку Української держави, проте саме це і не давало руху, можливості для змін. Кожен із президентів змінював політику під себе, обирав зовсім протилежний шлях, аніж попередник, і акцентував на змінах у різних, обернених напрямках.

Так перший президент країни Леонід Кравчук став главою держави, яка щойно постала на політичній карті. Основними завданнями його стали юридичне та політичне врегулювання статусу незалежної держави. Закладання основ політичних інститутів, налагодження зв'язків із сусідніми країнами, закладення основ та підґрунтя функціонування української економіки. Проте більша половина тих викликів були не вирішені, що і призвело до укорочення термінів президентства і дострокових виборів 1994 року.

Тепер перед нами постав новий, сильний лідер, який має завершити справи першого президента – Леонід Кучма. Його було обрано на два терміни поспіль. За декаду його правління були проведені ряд соціально-економічних реформ, законодавчо закріплені основні засади політичного життя. Проте разом із цими доволі позитивними результатами ми отримали такі доволі негативні, як: зародження олігархічних кланів у країні, відносно залежні і приватні ЗМІ і тд. Несправедливість і кумівство панували в країні, тому визначальним етапом у становленні: « ... суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» – стали вибори Президента України у 2004 році, а саме боротьба із наслідками проявів Кучмівської політики – Помаранчева революція<sup>104</sup>. На політичну арену за результатами тодішніх подій виходить новий актор – Віктор Ющенко.

Ліберальний політик ввів послаблення і просував демократичні цінності у політичне життя країни. Він налагоджував міжнародні відносини і перевів вектор співпраці із Східного на Західний. Проте він не зміг виправдати народні сподівання і за результатами виборів 2010 року до влади приходять Віктор Янукович, патронатом якого був у свій час Леонід Кучма.

Правління Віктора Януковича можна охарактеризувати як протиріччя, нелогічність і суперечність. Після тривалого і важкого руху політичної еліти в

---

<sup>104</sup> Помаранчева революція (Майдан) – кампанія протестів, мітингів, пікетів, страйків та інших актів громадянської непокорності в Україні, яка була організована і проведена прихильниками Віктора Ющенка, основного кандидата від опозиції на президентських виборах 2004 року.

напрямку налагодження відносин із Заходом – різкий і неаргументований поворот на 180 градусів і повернення до минулих взаємовідносин із Сходом. Неоднозначні і суперечливі реформи та нівелювання національними інтересами та запитів. Розростання і поглиблення сітки кланових взаємозв'язків. Усе це спричинило другий протест народу, організацію мас та супротив еліти. Трагічні події Революції Гідності<sup>105</sup> та дострокові вибори Президента України.

У 2014 році світ побачив нового Президента України – Петра Порошенка. Кількість обіцянок, напрям вирішення нагальних проблем, боротьба із дефектами соціальної, економічної, політичної сфер життя, до яких привела минула влада – усе це сприяло для приходу у політичне поле такого актора, як Петра Олексійовича. І не зважаючи на позитивні досягнення під час його каденції у різних сферах життя, ми можемо спостерігати, як певна частина обіцянок не була виконана, населення опинилось на етапі кризової ситуації як в економічному аспекті, так і у військовій сфері, так і у політичній сфері в цілому. Що призвело до таких результатів Виборів 2019 року Президента України; вибір громадян України зупинився на людині не із політичного кола осіб – Володимира Зеленського.

Такі суперечливі та неоднозначні роки не сприяли становленню та утвердженню стабільності у всіх сферах життя українського народу. На жаль, ми не можемо спостерігати тривалих позитивних змін ні в якій із них. Ми досі не визначили курс руху і не можемо отримати результатів своєї життєдіяльності. Усе це підтверджує, що на разі, ми маємо часи, коли триває врегулювання механізмів функціонування ринкової економіки та намагань будувати демократію в країні.

У третьому ж розділі роботи було використано світові рейтинги, а саме індекси, які показали той чи той результат у певній галузі і їх досягнення у ній

---

<sup>105</sup> Революція Гідності (Київський Майдан, Майдан у Києві, Євромайдан, Єврореволюція) – політичні та суспільні зміни в Україні, які були викликані спротивом проти відходу політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою відмовою від цього курсу.

України. Саме через неоднозначність і нестабільність у житті українців можна побачити різкі коливання цих змінних/показників, які часом мали прямий зв'язок, а часом зв'язок змінних був оберненим. Проте ми можемо з упевненістю сказати, що зв'язок між нашими показниками є дуже високий і стійкий.

Ми використовували кількісні данні, які є вторинними, бо вони зібрані різними групами спеціалістів і переведені у певні індекси. Змінні знаходяться в межах економічних, соціальних та політичних показників.

За допомогою побудови регресійної пілотної моделі в програмі R, ми спростували нашу гіпотезу про те, що економічне зростання сприяє демократичному зростанню.

У головній же моделі, в нашому випадку, із усіх перелічених соціально-економічних показників, тільки два показники, а саме: Press Freedom Index, Expenditure on tertiary education – мають вплив на розвиток демократії в Україні.

Ні один із економічних показників не впливає, за моделями, на розвиток демократії в країні. Тому ми не можемо ні підтвердити нашу гіпотезу, ані спростувати її. Ми отримали різні результати між пілотними моделями та головною моделлю дослідження.

І тому, у підсумку, можемо сказати, що за моделями, саме соціальні чинники можуть дати поштовх розвитку демократії в Україні. І можна припустити, що це може стимулювати економічний розвиток країни. Адже розглядаючи основні економічні показники впродовж незалежності України, можна побачити, що ріст показників дуже малий. Так ВВП в 1991 році складав 77,4 млрд дол., а в 2016 році – 93,2 млрд. ВВП на одну особу виріс майже на 30%. Але це не багато, до прикладу, у Польщі він збільшився у 4, 7 рази. Державний борг у 1992 році складав 3,1 млрд дол., проте в 2016 році він став – 70,97 млрд. Рівень безробіття в Україні збільшився від 0,25% до 9,3 % у 1993 і 2016 роках відповідно. І так багато, соціально-економічні показники в Україні рухаються, проте деякі із них дуже повільно, а деякі і зовсім у зворотньому



напрямку. Тому коливання Freedom House Index є незначними і Україна як була у категорії «частково вільні країни» так поки і буде в ній залишатись.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 25 років незалежності України: головні події з життя країни [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodaya.ua/ukraine/nezavisimost-745049.html>.
2. Anatoliy Kruglashov. Foreign policy of Ukraine: unchangeable changes of priorities Зовнішня політика України-2010: незмінна мінливість пріоритетів [Електронний ресурс] / Anatoliy Kruglashov, Natylya Rotar, Ihor Melnychuk // ResearchGate – Режим доступу до ресурсу: [https://www.researchgate.net/publication/336072800\\_Foreign\\_policy\\_of\\_Ukraine\\_unchangeable\\_changes\\_of\\_priorities\\_Zovnisna\\_politika\\_Ukraini-2010\\_nezminna\\_minlivist\\_prioritetiv](https://www.researchgate.net/publication/336072800_Foreign_policy_of_Ukraine_unchangeable_changes_of_priorities_Zovnisna_politika_Ukraini-2010_nezminna_minlivist_prioritetiv).
3. Barro R.J., Nic świętego. Ekonomiczne idee na nowe Millenium, CeDeWu, Warszawa 2003.
4. Barro R.J., Rule of Law, Democracy, and Economic Performance, w: Index of Economic Freedom 2002, The Heritage Foundation, 2002.
5. Bhagwati J.N., Directly Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities, „The Journal of Political Economy” 1982, nr 5.
6. Cheung N.S. The course of Democracy as an instrument of reform in collapsed communist economies // Contemporary Economic Policy. 1998
7. Dawid Piątek. Wolność gospodarcza i demokracja a wzrost gospodarczy krajów transformujących się / Dawid Piątek, Katarzyna Szarzec, Michał Pilc. // Ekonomista. – 2014. – №3. – С. 30.
8. Fidrmuc J., Democracy in Transition Economies: Grease or Sand in the Wheels of Growth?, Center for European Integration Studies (ZEI), Working Paper 9, 2001a.
9. Fidrmuc J., Economic Reform, Growth and Democracy During Post-communist Transition, Center for European Integration Studies (ZEI), University of Bonn; CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague; Centre for Economic Policy Research (CEPR), Working Paper 372, London 2001

10. Fidrmuc J., *Economic Reform, Growth and Democracy During Post-communist Transition*, Center for European Integration Studies (ZEI), University of Bonn; CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, The Hague; Centre for Economic Policy Research (CEPR), Working Paper 372, London 2001b.
11. Gerring J., Bond P., Barndt W.T., Moreno C., *Democracy and Economic Growth. A Historical Perspective*, „World Politics” 2005, nr 57.
12. Hodgson G.M., *Institutions, Recessions and Recovery in the Transitional Economies*, „Journal of Economic Issues” 2006, nr 4.
13. Przeworski A., Limongi F., *Political Regimes and Economic Growth*, „Journal of Economic Perspectives” 1993, nr 3.
14. Rao V., *Democracy and Economic Development*, „Studies in Comparative International Development”, zima 1984–85.
15. Schmitter P. «What Democracy is... and Is Not,» / P. Schmitter, T. Karl.. – 75 c.
16. Sirowy L., Inkeles A., *The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review*, „Studies in Comparative International Development” 1990, nr 1.
17. *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace* [Электронный ресурс] / Halperin Morton, Joseph Siegle, Michael M. Weinstein, G. John Ikenberry. – 2005. – Режим доступа до ресурсу: [https://www.researchgate.net/publication/275856101\\_The\\_Democracy\\_Advantage\\_How\\_Democracies\\_Promote\\_Prosperty\\_and\\_Peace#fullTextFileContent](https://www.researchgate.net/publication/275856101_The_Democracy_Advantage_How_Democracies_Promote_Prosperty_and_Peace#fullTextFileContent).
18. Trebilcock M.J., Mota Prado M., *What Makes Poor Countries Poor? Institutional Determinants of Development*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2011.
19. *Ukraine Parliamentary elections. Final report* [Electronic resource] / OSCE. ODIHR. – Warsaw, 2002. – Accessed: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14947?download=true>. – Title from the screen.

20. Анастасія Зануда. 5 років Порошенка у цифрах і фактах: яку країну лишає президент [Електронний ресурс] / Анастасія Зануда, Віталій Червоненко // BBC Україна. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48011503>.
21. Андерс А. Як Україна перейшла до ринкової економіки та демократії / Аслунд Андерс. – Україна, 2009. – 303 с.
22. Аслунд А. Велике переродження. Уроки з перемоги капіталізму над комунізмом / А. Аслунд, С. Дянков, колектив авторів. – Київ, 2015. – 472 с.
23. Бондаренко К. Леонід Кучма: портрет на фоні епохи. — Харків: Фоліо, 2007. — 636 с.
24. Бостан С. К. Еволюція змісту форми правління української незалежної держави / С. К. Бостан // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. –2002. – № 4. – С. 3–11.
25. Бостан С. К. Форма правління незалежної української держави: етапи розвитку, проблеми, перспективи / С. К. Бостан // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. –2002. – № 4. – С. 3–11.
26. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Макс Вебер. – Киев, 1994. – 317 с. – (Основа).
27. Г. А. Касьянов. Економічна історія України / Г. А. Касьянов. – Київ: Ніка-Центр, 2011. – 609 с.
28. Гришин В.А., Тихов М. С.: Методы Обработки данных и моделирование на языке R: Учебно-методическое пособие — Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет, 2019. – 54 с.
29. Грохольская А. Леонид Кучма: президент 11-ти лет [Електронний ресурс] / Александра Грохольская // Точка.Net. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.tochka.net/50644-leonid-kuchma-prezident-11-ti-let/>.
30. Демократизация / К.Харпфер, П. Бернхаген, Р. Инглхарт, Р. Вельцель., 2015. – 708 с. – (Переводные учебники ВШЭ). – (ISBN 978-5-7598-1193-0).

31. Дмитро Шурхало. Україна – ЄС: без асоціації, але з перспективами [Електронний ресурс] / Дмитро Шурхало // Радіо Свобода. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1895507.html>.
32. Дорош С. Порошенко підписав закони про декомунізацію [Електронний ресурс] / Світлана Дорош // ВВС Україна. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:  
[https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515\\_decommunisation\\_laws\\_signing\\_sd](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150515_decommunisation_laws_signing_sd).
33. Екватор Президента. Які обіцянки виконав Петро Порошенко за першу половину строку [Електронний ресурс] // VoxUkraine. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/ekvator-presidenta-ua/>.
34. Економіка України в умовах незалежності: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: [http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom\\_history/24818/](http://ru.osvita.ua/vnz/reports/econom_history/24818/).
35. Епоха Кучми: яким люди пам'ятають другого президента [Електронний ресурс] // Сьогодні. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukr.segodnya.ua/politics/epoha-kuchmy-kakim-lyudi-pomnyat-vtorogo-prezidenta-1161711.html>.
36. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития М.: Новое издательство, 2011. — 464 с. — (Библиотека Фонда «Либеральная миссия»).
37. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант / Кармазіна М. С.. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007. – 365 с. – (ISBN 978-966-02-4303-3).
38. Кудряченко А. Конституціоналізація президентури в Україні / А. Кудряченко // Конституційний процес в Україні і політичні партії. – К., 1996. – 52 с.
39. Кузьо Т. Зовнішня політика Віктора Ющенка: риторика без втілення в життя [Електронний ресурс] / Тарас Кузьо // Українська правда Блоги. –

2010. – Режим доступу до ресурсу:  
<https://blogs.pravda.com.ua/authors/kuzyo/4b4b50a8e9efc/.1>
40. Кучма доволен продвижением Украины в НАТО и Евросоюз [Електронний ресурс] // Корреспондент.net. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/71306-kuchma-dovolen-prodvizheniem-ukrainy-v-nato-i-evrosoyuz>.
41. Кучма Л. Вірю в український народ. – С.8.
42. Кучма розпочав олігархізацію, — політик [Електронний ресурс] // 24канал. – 2015. – Режим доступу до ресурсу:  
[https://24tv.ua/kuchma\\_rozpochav\\_oligarhizatsiyu\\_\\_politik\\_n605164](https://24tv.ua/kuchma_rozpochav_oligarhizatsiyu__politik_n605164).
43. Леонід Кравчук: „Є така держава – Україна”. – С.42.
44. Липсет М. Политический человек. Социальные основания политики / Мартин Липсет. – Москва: Мысль, 2015. – 613 с.
45. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні(1991-2014) / Юрій Володимирович Мацієвський. – Чернівці: Книги XXI, 2016.
46. Михальченко М. Від демократії до авторитаризму Аналіз президентства Віктора Ющенка / М. Михальченко, В. Бушанський. // Політичний менеджмент. – 2010. – С. 3–18.
47. Олександр Радійчук. Уроки 2010-го: як четвертий президент став диктатором [Електронний ресурс] / Олександр Радійчук // Укрінформ. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2706089-uroki-2010ogo-ak-cetvertij-prezident-stav-diktatorom.html>.
48. Олена Рощенко. За Гройсмана-прем'єра проголосували лише 206 членів нової коаліції [Електронний ресурс] / Олена Рощенко // Українська правда. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:  
<https://www.pravda.com.ua/news/2016/04/14/7105473/>.
49. Політичне становище України в 1990-х рр. [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – 2011. – Режим доступу до ресурсу:  
<http://osvita.ua/vnz/reports/politolog/16524/>.

50. Попов В. Динамика производства при переходе к рынку: влияние объективных условий и экономической политики // Вопросы экономики. 1998. N7. С.42-63
51. Порошенко П. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Петра Порошенка / Петро Порошенко. – 2014.
52. Порошенко підписав закон про поліцію [Електронний ресурс] // Obozrevatel. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.obozrevatel.com/politics/64832-poroshenko-podpisal-zakon-o-politsii.htm>.
53. Порошенко розпустив Раду і призначив вибори на 26 жовтня [Електронний ресурс] // ZN, UA. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [https://dt.ua/POLITICS/poroshenko-rozpustiv-parlament-149374\\_.html](https://dt.ua/POLITICS/poroshenko-rozpustiv-parlament-149374_.html).
54. Порошенко: Імена катів - геть з карти України, маємо завершити декомунізацію [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/15/7108483/>.
55. Президент У. Закон України Про військовий обов'язок і військову службу [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
56. Президент У. Угода між Україною та Російською Федерацією щодо Чорноморського флоту (укр/рос) [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1993. – Режим доступу до ресурсу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643\\_082](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_082).
57. Президент України Закон України Про громадянство України [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
58. Президент України Закон України Про державний кордон України [Електронний ресурс] / України Президент // Законодавство України. –

1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.
59. Про Вищу раду правосуддя [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1798-19#Text>.
60. Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/2010#Text>.
61. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16#Text>.
62. Про деякі питання щодо реалізації заходів, пов'язаних з оптимізацією системи центральних та місцевих органів виконавчої влади [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277/2011-%D1%80%D0%BF#Text>.
63. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режимів 1917—1991 років [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>.
64. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2939-17#Text>.
65. Про засади запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3206-17#Text>.
66. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.
67. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3668-17#Text>.



68. Про інформацію [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12#Text>.
69. Про національні меншини в Україні [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2494-12#Text>.
70. Про очищення влади [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1682-18#Text>.
71. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>.
72. Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
73. Про увічнення перемоги над нацистами у Другій світовій війні 1939—1945 років [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>.
74. Пшеворский А. Демократия и рынок / Адам Пшеворский. – Москва: РОССПЭН, 2000. – 320с.
75. Резнік І. С. Розвиток банківської системи України за президенства В. Януковича (2010–2013 РР.) / Резнік І. С. // Гілея. – 2013. – №93. – С. 93–98.
76. Результат трьох років правління Януковича: повний провал і занепад держави [Електронний ресурс] // Вголос. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [https://vgolos.com.ua/articles/rezultat-troh-rokiv-pravlinnya-yanukovycha-povnuj-proval-i-zanepad-derzhavy\\_107339.html](https://vgolos.com.ua/articles/rezultat-troh-rokiv-pravlinnya-yanukovycha-povnuj-proval-i-zanepad-derzhavy_107339.html).
77. Реформи президента Януковича: повний список [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ukrayina/reformi-prezidenta-yanukovicha-povniy-spisok.html>.
78. Романчук Я. Демократия и рыночная экономика [Електронний ресурс] / Ярослав Романчук // Научно-исследовательский Центр Мизеса. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://liberty-belarus.info/o->

[kapitalizme/kapitalizm-dlya-lyuboznatelnykh/item/573-demokratiya-i-rynochnaya-ekonomika.](#)

79. С.В.Віднянський. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми р / С.В.Віднянський, А.Ю.Мартинов. // Український історичний журнал. – 2011.
80. Світлана Сліпченко. З відтінком ностальгії: чи гарно Віктор Ющенко розуміється на економіці. [Електронний ресурс] / Світлана Сліпченко // VoxCheck. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/uk/z-vidtinkom-nostalgiyi-chi-garno-viktor-yushhenko-rozumiyetsya-na-ekonomitsi-voxccheck/>.
81. Святослав Хоменко. Янукович-президент: три роки перемог та поразок [Електронний ресурс] / Святослав Хоменко // BBC Україна. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/02/130225\\_yanukovych\\_three\\_years\\_sx.shtml](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/02/130225_yanukovych_three_years_sx.shtml).
82. Танцюра В.І. Політична історія України: Навчальний посібник / Танцюра В.І.. – Київ: Академвидав, 2008. – 552 с.
83. Указ Президента України. Про заходи щодо виведення українського миротворчого контингенту з Республіки Ірак [Електронний ресурс] / Указ Президента України // Київ. – 13. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633/2005>
84. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самюэль Хантингтон.. – 246 с.
85. Хоменко С. Епоха Кучми: десять неоднозначних років [Електронний ресурс] / Святослав Хоменко // BBC.UA. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809\\_kuchma\\_epoch\\_sx](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/08/130809_kuchma_epoch_sx).
86. Чеманков Д. Как связаны демократия и рыночная экономика? [Електронний ресурс] / Дмитрий Чеманков // Школа.Жизни.ру. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://shkolazhizni.ru/money/articles/44517/>.

- 87.Червоненко В. Які повноваження отримав президент Порошенко [Електронний ресурс] / Віталій Червоненко // ВВС Україна. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140610\\_poroshenko\\_presidential\\_powers\\_vc](https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/06/140610_poroshenko_presidential_powers_vc).
- 88.Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф Шумпетер. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. – 244 с.
- 89.Ющенко В. «Свобода варта того, щоб за неї боротися» [Електронний ресурс] / Віктор Ющенко // Насправді. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://naspravdi.org/yushchenko-tbilisi/>.

## ДОДАТКИ

## Додаток №1. Зведена таблиця індексів дослідження.

## Залежні та незалежні змінні дослідження

Year	Political Rights (Freedom House Index)	GDP per capita	Foreign direct investment, net, mln	Economic Freedom	Corruption Perceptions Index	GINI index	Expenditure on tertiary education (% of government expenditure on education)	KOF Globalization Index	Press Freedom Index	Current Health Expenditure (CHE) per Capita in US\$
1991	3	1489,69	NA	NA	NA	NA	NA	33,33	NA	NA
1992	3	1,418	NA	NA	NA	30	NA	39	NA	NA
1993	3	1,259	NA	NA	NA	29	NA	42	NA	NA
1994	4	1,012	151	NA	NA	NA	NA	45	44	NA
1995	3	936	257	NA	NA	39	NA	49	42	NA
1996	3	873	526	NA	NA	35	NA	53	39	NA
1997	3	991	581	NA	NA	NA	12	56	49	NA
1998	3	835	747	40	3	NA	NA	57	49	NA
1999	3	636	489	41	3	NA	NA	59	50	NA
2000	4	636	594	44	2	NA	32	63	60	35
2001	4	780	769	40	2	34	32	64	60	45
2002	4	879	693	44	2	29	34	62	40	53
2003	4	1,048	1,424	48	2	29	31	63	40	69
2004	4	1,366	1,715	49	2	29	32	64	51	85
2005	3	1,827	7,808	48	3	29	29	66	33	116
2006	3	2,301	5,604	51	3	30	30	67	27	148
2007	3	3,066	9,891	54	3	27	30	69	27	186
2008	3	3,887	10,913	56	3	27	32	71	19	216
2009	3	2,543	4,816	54	2	25	32	72	22	168
2010	3	2,965	6,495	51	2	25	NA	72	47	202
2011	4	3,570	7,207	49	2	25	34	73	54	244
2012	4	3,855	8,401	46	26	25	32	73	54	276
2013	4	4,030	4,499	46	25	25	32	74	37	299
2014	3	3,105	410	46	26	24	32	73	37	197
2015	3	2,125	2,961	49	27	26	NA	74	39	142
2016	3	2,188	3,284	47	29	25	30	75	33	142
2017	3	2,641	2,202	48	30	26	25	75	33	117
2018	3	3,095	2,355	52	32	26	NA	NA	31	NA
2019	3	3,226	3,070	52	30	NA	NA	NA	32	NA